

GRÓF MIKES JÁNOS (1803–1880)

gróf Mikos János Doboka megyei országgyűlési követ

Gr. Mikos János 1803-ban született. Apja, id. gr. Mikos János főkormányzéki tanácsos, anyja pedig gr. Mikos Mária volt. A népes családban huszonnégyen voltak testvérek, három fiú és huszonegy lány. Jogi tanulmányait 1821–1823 között a kolozsvári királyi líceumban végezte, majd ennek befejezése után külföldön tett utazásokat. Innen hazatérve terjedelmes, több megyében fekvő birtokainak kezeléséhez látott. A reformkori erdélyi országgyűléseken 1824-től kezdve folyamatosan

jelen volt, br. Wesselényi Miklós és gr. Kendeffy Ádám mellett a liberális párt egyik oszlopos tagja volt. Nem szónokként tűnt ki, mivel saját személyét nem szeretette előtérbe helyezni, hanem a mai divatos fogalommal élve elsősorban a liberális párt „menedzselésével” foglalkozott. Mindig odafigyelt, nehogy a taksás követek a liberálisok ellen szavazzanak, a pártfegyelem érdekében tett erőfeszítései már a kortársai szemében is feltűntek. Ennek alapján a „tutor” melléknevet ragasztották rá. Mikes János az 1834–35-ös évi erdélyi diétán mint Doboka vármegye, az 1837–38-as évi nagyszebeni országgyűlésen pedig mint Kolozsvár egyik követe vett részt. Az 1841–43-as, 1846–47-es évi és az 1848. május–júliusi erdélyi diétákon a királyi hivatalosok között kapott meghívást. A korabeli címtárak szerint megyei vagy más állami hivatalt nem viselt, így a közigazgatásban tapasztalatokkal nem rendelkezett.⁸

Kővári László, a neves történétíró és statisztikus így jellemezte gr. Mikes János reformkori tevékenységét: „...a forradalom előtt, színház, conservatorium s minden művészeti egylet elnöke, pártfogója, ellenzéki tag....” Mikes János kolozsvári háza, amelyet nagy költséggel építtetett, a városi társadalmi élet egyik meghatározó színtere volt. Egy korabeli anekdota szerint a nagy kényelemmel berendezett ház 1848-ra készült el teljesen, viszont Mikes János nem volt hajlandó beköltözni oda, mivel a várost elfoglaló osztrák csapatok főtisztjei is itt ütötték fel a főhadiszállásukat. Az viszont tény, hogy a házat már a kortársak is Kolozsvár legszebb épületének tartották. Egyes források szerint az 1845-ben Kolozsvárra látogató Vörösmarty Mihály költő és író is megszállt benne. Mikes szoros kapcsolatot ápolt a magyarországi reformmozgalommal, előfizetője volt a Kossuth Lajos által szerkesztett *Törvényhatósági Tudósításoknak*.⁹

Melyek voltak gr. Mikes János reformkori tevékenységének fő területei az erdélyi diéták mellett? Egyik igazgatója és tevékeny tagja volt a kolozsvári kaszinónak.

⁸ *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. A kötetet szerkesztette: Pálmány Béla. Bp., 2002. 568. (A továbbiakban: Pálmány, 2002.); *Vasárnapi Újság*. 1880. 40. sz. 1880. október 10. 672.; Uo. 41. 1880 október 17.; 697.; Br. Wesselényi Miklóssal való kapcsolatára: Wenzel József: *ifj. Wesselényi Miklós személyi levéltára*. Kolozsvár, 2002. (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára. 2.) 32.

⁹ Kővári László: *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvárt, 1854. 184.; *Vasárnapi Újság*. 1880. 40. sz. 1880. október 10. 672.; Versényi György: Vörösmarty Kolozsvárt. *Erdélyi Múzeum*. 1900. X. kötet. 553–563. A vonatkozó rész: 559.; Gaál György: Vörösmarty 1845-ös erdélyi körútja Deák kíséretében, Wesselényi vonzásában. In: *Álmodónk Vörösmarty. Tanulmányok. Az 1999. december 10-11-i kolozsvári konferencia anyaga*. Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta: Egyed Emese. Kolozsvár, 2001. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 238.) 126–135. A vonatkozó rész: 130.; *Vasárnapi Újság*. 1894. 26. sz. 1894. július 1. 430.

Ez már a megalakulásakor céljával tűzte ki, hogy művészeti alkotásokból, ásványokból, régiségekből, régi pénzekből és kéziratokból gyűjteményt hoz létre. A kaszinó az államhatalom részéről megnyilvánuló bizalmatlanság és gáncsoskodás mellett 1833. június 3-án tartotta alakuló ülését. A gyűlésen gr. Bély Ferenc az alábbiak szerint fogalmazta meg célkitűzéseiket: „hogy több honfitársaival Kolozsvárat is egy casino létesítését óhajtván, melynek célja: a miveltebb társalkodás, nemzetiség előmozdítása, a közértelem és közérzés terjesztése e végre Bethlen János, Ádám és ifj. Bethlen Pál, gróf Kendeffi Ádám, gróf Mikes János és Farkas Sándor barátai és a maga neve alatt több honfitársaikat levélben felszólították ennek pártolására és részvények útján előmozdítására, minek oly szép sikere lett, hogy a gyűlés napján 173 hazafi kötelezte magát négy évi 26 p. frt részvény fizetésére, gróf Kendeffi házát ajánlta fel, egybegyűlések végett, [amit éljenzéssel köszöntek meg]. Köszöneteket fejezték ki Farkas Sándornak is, a ki a casino valóban munkás és kivált kezdetben rendkívül fáradságos jegyzői tisztét buzgó törekvéssel vitte [hosszas éljenzés szakította meg a gróf előadását], és a kinek jegyzősége alatt dolgoztattak ki a szabályok, amiket az előterjesztő be is mutatott.” 1839-ben a tagok, köztük Mikes is, a birtokukban lévő régi, fejedelemségkori pénzeket ajánlották fel a létrejövő numizmatikai gyűjtemény részére. E törekvésben nem nehéz az önálló Erdélyi Múzeum létesítésének alapjait felfedezni. Szintén ő volt az elnöke a „kolozsvári muzsikai Conservatoriumnak” is. Megtaláljuk a nevét a hazai szobrászat fejlesztésére készített felhívás újságcikkében is, mivel adománnyal járult hozzá a Hunyadi Mátyás emlékét megörökítő szobor elkészítésének költségeihez. Szintén lelkes pártolója volt az önálló erdélyi magyar színház megteremtésének, Kolozsvár központtal. Hosszas harc után az erdélyi országgyűlés 1843. január 7-i, 126. ülésén megválasztotta az országos színházi bizottságot, melynek elnöke gr. Mikó Imre lett, tagjai pedig gr. Bethlen Imre, gr. Mikes János, br. Huszár Károly és Groisz Gusztáv kolozsvári főbíró (utóbbi jegyzőként). Minthogy királyi leirat a szász ellenkezés hatására az országgyűlés berekesztéséig nem érkezett, a rendek szentesítés nélkül is a törvényjavaslat végrehajtása mellett döntöttek. Lényegében ettől kezdve beszélhetünk erdélyi magyar nemzeti színházról.¹⁰

¹⁰ *Erdélyi Híradó*. 1835. 9. 1835. január 31. 65.; Uo, 1838. 12. sz. 1838. február 10. 45.; Uo, 1839. 12. 1839. február 11. 46.; Uo, 1839. 7. sz. 1839. január 24. 25.; Jakab Elek: *Kolozsvár története*. III. Bp, 1888. 773–774. (A továbbiakban: Jakab, 1888.); *Erdélyi Híradó*. 1839. 53. sz. 1839. december 30. 210.; *Magyar Színháztörténet*. 1790–1873. I. Szerk.: Kerényi Ferenc. Bp, 1990. 338–339.;

Kolozsvár a 19. század közepén

A gazdasági kérdések is élénken foglalkoztatták, mivel birtokaira hazatérve magának is tapasztalnia kellett a korszerűtlen gazdálkodás hátrányait. 1838-ban például csatlakozott ahhoz a kezdeményezéshez, amelynek keretében Kolozsváron egy cukorgyárat akartak létesíteni. Nevét megtaláljuk a gyár előrésztvényesei között. 1845. december 14-én megalakult a Kolozsvári Iparegylet gr. Mikes János elnökletével. Emellett tagja volt a kolozsvári sétatér terveinek kidolgozására létrehozott bizottságnak 1838-ban.¹¹

E szerteágazó politikai és közéleti tevékenység előzményeként nem tekinthetjük véletlennek, hogy Mikes János az erdélyi reformmozgalom vezető személyiségei közé tartozott, akivel a liberális párt vezető személyiségei, élükön br. Wesselényi Miklóssal feltétlenül számoltak.

¹¹ *Erdélyi Híradó*. 1838. 31. sz. 1838. április 17. 124.; Jakab, 1888. III. 985.

Az erdélyi főkormányshék biztosa

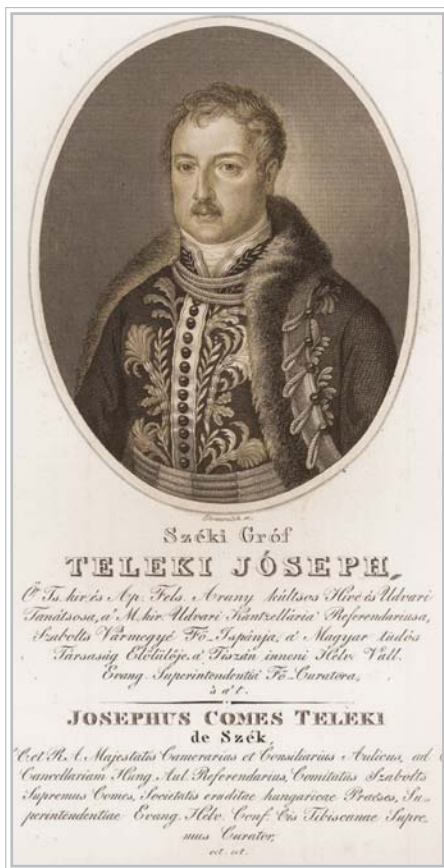
1848. április 25-én az erdélyi főhadparancsnokság elrendelte a 15. (2. székely) határőrezred négy századának összevonását Uzonban. Ezzel párhuzamosan utasította az ezredparancsnokságot, hogy a raktárakban lévő 1700 kovás puskát katonai kíséret mellett indítsák el Brassóba, majd Gyulafehérvárra. A századok már indulás előtt álltak, amikor megjelent Gál Dániel és Németh László illyefalvi követ, nagyszámú néptömeg kíséretében. Gál a fegyvereket lefoglaltatta és visszaszállította Sepsiszentgyörgyre, a törvényhatóság székházába. Ezen lépésüket azzal indokolták, hogy a fegyverek jó állapotban vannak, javításra nem szorulnak. Ugyanakkor a négy század állományát rábírták arra, hogy térjenek vissza otthonaikba, mivel úgy gondolták, hogy Erdélyen kívülre, az itáliai hadszíntérre vezénylik őket.

Az uzoni események megítélése történetírásunkban nem egységes. Háromszék önvédelmi harcát először feldolgozó hídvégi református lelkész, Nagy Sándor egykori tüzér hadnagy nem értett egyet Gál és Német fellépésével, mivel az hozzájárult a katonai fegyelem felbomlásához, másrészt viszont megértést tanúsított irányukba, mert a katonaság elvezénylése és a fegyverek elszállítása joggal ébreszthetett a követekben gyanút. Az erdélyi magyar történetírás egyik legnagyobb alakjának, Jakab Eleknek véleménye szerint az erdélyi magyar politikai vezetést felelősség terheli azért, hogy nem akadályozta meg a fegyverek kivitelét a két székely határőrezred területéről, ezáltal a Székelyföld 1848 őszén védtelené vált a császári csapatok támadásával szemben. Az ő álláspontját képviseli Egyed Ákos a Háromszék önvédelmi harcát feldolgozó monográfiájában. Egyed Ákos szerint a katonák a General Commando¹² parancsát tagadták meg, elindítva ezzel egy olyan engedetlenségi hullámot, amely a forradalmi változások megalapozója lett. Az uzoni események által elindított társadalmi mozgalmak vezetnek majd el Háromszék Habsburg-ellenes önvédelmi harcához.¹³

Az események rekonstruálására szerencsére számos forrás áll rendelkezésünkre. Első kérdésként azt kell megvizsgálni, hogy ki rendelte el a négy század elindítását. Természetesen a parancsot a felettes katonai szerv, az erdélyi

¹² Erdélyi főhadparancsnokság.

¹³ Az események összefoglalása: Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*. Kolozsvár, 1896. 18–19.; Egyed, 2008. 48–51.; 1896. 18.; Jakab, 1880. 408.

gróf Teleki József Erdély kormányzója

léend, kivált, ha a legelső mozgalmak elég szigorral fognak megzaboláztatni.” Az április 1-én kelt levelében Jósika ismét megemlíti Telekinek a „szélbéli katonaság” szükség szerinti kimozdítását. Emellett rosszállását fejezte ki a parasztság körében

főhadparancsnokság adta ki, hiszen ilyen jogosultsággal csak ő rendelkezett. Gál Dániel és Németh László azt gondolták, hogy Erdélyen kívülre viszik a századokat. Még elevenen élt a francia háborúk emléke, amikor a határőröket – a korábbi ígéretek ellenére – a hadszíntérre vezényelték.¹⁴

Felmerülhet a kérdés, hogy a négy század elvezénylése milyen célból és kinek az érdekében történt. Az erdélyi megyékben, különösen Tordában és Alsó-Fehérben a román jobbágyság mozgolódott a földesuraival szemben, ez pedig gr. Teleki József kormányzót aggodalommal töltötte el. Teleki az eseményeket feltehetőleg jelentette br. Jósika Samu erdélyi udvari kancellárnak, aki osztotta a gubernátor félelmeit. Ennek alapján Jósika lépéseket tett, és március 29-én arról értesítette Telekit, hogy „A Commendirozóhoz¹⁵ a szükséges utasítások már lementek, hogy véled egyetértve a szélbéli katonaságot szükség esetében mozdítsa meg, reménylem ennek a nép lecsendesítésére jó befolyása

¹⁴ Gál Dániel özvegye, az időközben elhalálozott férjéről készített *Memorándumában* utal arra, hogy férje Kézdivásárhelyről olyan híreket kapott, hogy a határőröket Itáliába fogják vezényelni. Lelőhely: Kovászna Megyei Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy. Gál Dániel hagyatéka. (Demeter Lajos szíves közlése); Szentkatolnai Bakk Endre: *Kézdivásárhely, s az ottani Jancsó családok története*. Kézdivásárhely, 1896. 327–328.; gróf széki Teleki Domokos: *A székely határórség története*. A szerző hátrahagyott kéziratából közzé tette: Szabó Károly. Bp. 1877. 150–202.

¹⁵ Br. Anton Puchner altábornagy, erdélyi főhadparancsnok.

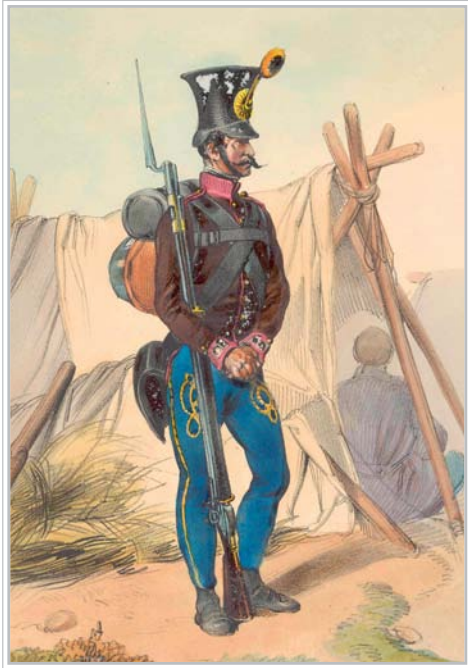
tapasztalható, a nemesség ellen folyó agitációról, kifejezve félelmeit a székelység hangulatáért, akik számára valami „könnyebbséget” kíván kieszközölni, csak késő ne legyen. Ugyanakkor a kancellár teljesen elzárkózott a bukovinai polgári vezetés kérése elől, amely két zászlóalj áthelyezését igényelte Erdélyből. Jósika sikeresen tárgyalt az Udvari Haditanáccsal, amely „minden erdélyi katonaságot az országba hagyatni rendelt.” A fentiek alapján egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a négy század háromszéki határőr mozgósítása és vezénylése a főkormánysház kérésére történt és nem létezett olyan kormányzati szándék, amely az alakulatot a Nagyfedelem határain kívül kívánta volna bevetni.¹⁶

Szintén vizsgálatra szorul a kivinni szándékozott fegyverek kérdése. Valóban az volt a főhadparancsnokság szándéka, hogy a székelységet védtelenné tegye? A kérdés korrekt megválaszolásához a fegyvertörténet eredményeit kell segítségül hívunk. Az 1830-as évek közepén az osztrák hadseregben is felmerült a kémiai gyújtású fegyverekre való átállás igénye. A császári–királyi hadsereg tényleges átfegyverzését 1840-ben kezdték meg a Vincencz von Augustin (1780–1859) osztrák tábornagy által tervezett gyutacsos elsütő szerkezettel felszerelt lőfegyverekre. Az első sorozatok még a régi 1798 M. franciakovás muskéták átalakításából születtek, ezeket a szakirodalom 1798/1840 M. és 1807/1840 M. jelöléssel illeti. Az 1842-től újonnan gyártott fegyverek csak nagyon apró részletekben különböztek az átalakítottaktól, pl. ezek már nem réz, hanem vasszerelékekkel készültek. A fegyver tartozéka volt az 1838 M. Laukart-féle négyélű döfőszurony. A speciális rendeltetésű alakulatok, vadászok harcászata nem a tömeges, hanem a pontosan lőtt tűzre alapult. Ezért kapták az 1844 M. kamrás puskát, melynek huzagolt csöve már pontos lövések leadását is lehetővé tette. Ezekhez a fegyverekhez az 1844 M. Laukart-féle vágószuronyt rendszeresítették.¹⁷

A 15. (2. székely határőrezred) átfegyverzésére 1847–1848 telén került sor. Értelemszerűen a korábbi kovás fegyverek ettől kezdve már nem tartoztak az ezred

¹⁶ Deák Imre: *1848, a szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták*. Bp., 1943. (A továbbiakban: Deák, 1943.) 55–56.: báró Jósika Samu gróf Teleki Józsefnek. Bécs, 1848. március 29.; Deák, 1943. 58–59.: báró Jósika Samu gróf Teleki Józsefnek. Bécs, 1848. április 1.

¹⁷ Heinrich Schönebeck: *Beschreibung der Waffen in der k.k. österreichischen Armee*. Gratz, 1844. 7.; Hermann Meynert: *Geschichte des Kriegswesens und der österreichischen Monarchie*. Wien, 1854. IV. 160.. Először a 8. (Lajos főherceg) sorfővezető kapott Augustin puskákat 1840-ben, majd a következő évben megkezdték a teljes átfegyverzést. Anton Dollezek: *Monographie der k.u.k. österr.-ung. Blanken und Handfeuer-Waffen*. 1896 Graz, 1970. (reprint) 86.; Erich Gabriel: *Die Hand- und Faustfeuerwaffen der habsburgischen Heere*. Wien, 1990. 74–75., 270. és 540.; Lugosi József: *Szuronyok Magyarországon a 18. századtól napjainkig* Bp. é.n. 12–13.

Székely határőr gyalogos

rendszeresített állományába. Egy októberi adatból ismerjük, hogy a kézdivásárhelyi raktárban 417 kovás és 82 csappantyús puska maradt, amely nagyjából fedezte a 3. zászlóalj igényeit. Az utóbbit ugyanis rögtön ki kellett állítani, ha az ezred zászlóaljaiból tartósan elvezényeltek. Azt nem lehet vitatni, hogy az elszállításra tervezett 1700 fegyver karbantartott és működőképes volt, de a kiszállításuknak a javításon kívül más okai is lehettek. Ugyanis a kovás és perkussziós¹⁸ fegyverek között a különbség sok esetben csak az elsütő szerkezet típusa volt. Nem elképzelhetetlen, hogy az átalakítás elvégzése miatt akarták a fegyvereket elszállítani.¹⁹

Az uzoni események kellemetlenül érintették az erdélyi főhadparancsnokságot, mivel a katonai hatalom tekintélyén csorba esett. De ez legalább annyira kellemetlen volt az erdélyi főkormányzéseknek, illetve a Nagyfejedelemség – konzervatív és liberális – arisztokráciájának. Problémát jelentett az is, hogy a március végétől a magyar lakosságú szabad királyi és nemesvárosokban meginduló nemzetőri szerveződést a gubernium felkarolta és sikeres tárgyalásokat folytatott a General Commandóval, amely hozzájárult 1700 darab kovás puska kiutalásához a 17. (2. román) határőrezred naszódi raktárából. Az utóbbit Puchner – az uzoni események tükrében – csak úgy volt hajlandó teljesíteni, hogy a főkormányzések elérni a négy század kimozdulását, illetve a lefoglalt fegyverek útnak indítását.²⁰

¹⁸ Kémiai gyűjtésű.

¹⁹ Balázs Konrád és emlékirata. In: *Határvidék*. 2. Szerk.: Demeter Lajos. Sepsiszentgyörgy, 2006. 40–59. (A továbbiakban: Balázs, 2006.) 40.; Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Budapest. *Vay Miklós kormánybiztosi iratai*. H. 113. 1848:1410. Kovács Dániel főbíró jelentése. Kézdivásárhely, 1848. október 11. (A továbbiakban: MNL OL H.113.)

²⁰ Jakab, 1880. 253–256.

De valójában mi is történt április 25-én Uzonban? Az *Erdélyi Híradó* 1848. május 5-én megjelent számában egy „hiteles kútfőtől” származó tudósítást olvashatunk a történekről. E szerint a Déváról hazatért Gál Dániel és Németh László ügyvédek, akik közül az előbbi „minden jó szándék mellett is tüzesebb, mint a mostani ingerült állapotban lehetne” április 25-én a király születése alkalmával beszédet mondott, és nemzeti színű zászlókkal átvonultak Illyefalvára, ahol országgyűlési követekké választották őket. Ekkor érkezett meg az uzoni csapatösszevonás híre, így Gál és társai a helyszínre mentek, és heves szónoklatokkal a katonaságot visszatérésre biztatták. Egyidejűleg intézkedtek az elvitelre váró fegyverek visszaszállítására a szék házához, Sepsiszentgyörgyre.

Itt éppen Háromszék közgyűlése értekezett a nemzetőrség felállítására tárgyában. P. Horváth Albert főkirálybíró egy bizottmány élén, Dobay Károly ezredes parancsnokkal karöltve a helyszínre érkezett, hogy a katonaságot jobb belátásra bírja. Ez azonban eredménytelen volt, így az ezredparancsnok az összegyűlteket hazabocsátotta azzal, hogy amennyiben a haza szüksége úgy kívánja, készek legyenek kiindulni. Gál Dániel a fegyverek vonatkozásában az eljárást azzal indokolta, hogy a szállítmányt vezető tiszttől azt a felvilágosítást kapta, hogy a fegyvereket Gyulafehérvárra viszik javítani. Gál szerint ez azért nem felelhet meg a valóságnak, mert a puskákat már Kézdivásárhelyen igazították. Olyan hírek is napvilágot láttak, amelyek szerint a szállítmány rendeltetési célja a román fejedelemségek, és ebben az armányban pedig a bukkott metternichi rendszer keze van. Április 27-én Kézdivásárhelyre érkezett Karl Wolhnhofer vezérőrnagy és brassói dandárparancsnok, akitől Gál és Németh kér-

Székely határőr huszár

ték a korábbi határozatok megerősítését, így a vezérőrnagy kénytelen volt engedni. Balázs Konrád őrnagy visszaemlékezése szerint az eseményekért Gál Dánielt és Németh Lászlót, illetve más izgatókat terheli a felelősség.²¹

Az uzoni események hatására az erdélyi arisztokrácia és a magyar szellemi elit aktivizálta magát. Az erdélyi főkormánysház május 1-én kelt rendeletében két biztost küldött Háromszékre a balhiedelmek eloszlatására és a nép felvilágosítására: gr. Mikes Jánost és Zeyk Károlyt. Mindkét megbízott személyesen is érdekelt volt a küldetés sikerében: egyrésztől birtokosok voltak, másrészt nemzetőr tisztek. A kormányzó a küldetés célját az alábbiak szerint fogalmazta meg: „Nemes Háromszékben kebelezett Uzon helységében a 2dik székely gyalog ezred azon négy századai, melyek az alul írt kormányzó hivatalos megtalálására a belbátorság fenntartása végett az illető katonai parancsnokság által az országba beljebb és jelesen Szebenbe s részint Szászsebesbe is kiindítatni rendeltettek, némely polgári egyének által abban a bal véleményben, mintha ezek ország határán túl vitetni szándékoltatnának, arra hivatattak légyen, hogy közvetlen előljárujuk iránti engedelmisséget is felmondva benn maradjanak, nemcsak, hanem a velek hozott és hasonlólag az országban felállított polgári őrsereg használatára szánt lőfegyverek is lefogatva Sepsiszentgyörgyön tartattassanak.

Ezen csupa félreértésből származott és az egész hont a mostani körülmények között felette nagy veszéllyel fenyegető eljárás káros következményeinek lehető megelőzése tekintetéből szükségesnek találta ezen Királyi Főkormánysház a helyszínére megkívántató tekintéllyel és népszerűséggel bíró férfiakat.”²²

A biztosoknak – együttműködve a szék vezetésével és a tekintéllyel bíró világi és egyházi személyekkel – meg kellett győznie a határőröket, hogy a főkormánysházaknak nem áll szándékában őket a Nagyfejedelemség határain kívülre rendelni, illetve teljesítsék esküvel fogadott köteleességüket, és induljanak ki a vármegyék-

²¹ *Erdélyi Híradó*, 360. sz. 1848. május 5.; Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Budapest. *Gubernium Transylvanicum. Elnökségi iratok*. F.37. 1848:980. Gál Dániel levele P. Horváth Alberthez. Uzon, 1848. április 25. (A továbbiakban: MNL OL F.37.); Uo. P. Horváth Albert válasza. Sepsiszentgyörgy, 1848. április 26.; Uo. P. Horváth Albert átírata Dobay Károly ezredeshez. Sepsiszentgyörgy, 1848. április 26.; Dobay Károly tudósítása a főkirálybíróknak az uzoni eseményekről; A fenti forrásokat közli: Egyed, 2008.250–251.; Balázs, 2006. 40–45.

²² MNL OL F.37. 1848: 5759. Főkormánysházai rendelet gr. Mikes Jánoshoz, Zeyk Károlyhoz és Háromszék főkirálybírójához. Kolozsvár, 1848. május 1. Közli: Documenta Neglecta. Az 1848. évi forradalom forrásait publikáló román akadémiai kiadványból kihagyott iratok. 1848. március 4. – 1848. június 26. Összeállította és kutatástörténeti bevezetéssel ellátta: Benkó Samu. Bp, 2008. 177–178. (A továbbiakban: Documenta Neglecta).

Sepsiszentgyörgy a 19. század közepén

be élő magyar testvéreik védelmére. A törvényhatóságba érkező biztosok azonnal tárgyalásokat folytattak a meghatározó egyéniségekkel, és viszonylag gyorsan sikerült eredményt elérniük. Igaz, ehhez azt az ígéretet kellett tenniük, hogy a három hét múlva összeülő országgyűlés rendezni fogja a határőrök sérelmeit, ami ebben az esetben nem jelentett mást, mint a határőri szolgálat megszüntetését. A fenti eredményeket a háromszéki vezetők, világi és egyházi személyiségek nyomtatott felhívásban adták a határőrök tudtára. A május 3-án *Székely polgártársak* felszólítással megjelent nyomtatványt Bartók Károly, Hankó Dániel, Pap Mihály, Finta István, Jantsó József, Cseh Sándor, ifj. Pócsa Ferenc, Barabás Lajos, Gál Dániel, Németh László, Jancsó Ádám, Petke Pál, Tóth Sámuel, Fábián Dániel „még számtalanok nevében” látták el kézjegyükkel. Tudatták a határőrökkel, hogy a rövidesen összeülő diéta elfogadja a Magyarországgal való uniót, amely megteremti a „szabadság, testvériség és egyenlőség” alapjait, amely egyben a terhes határőri szolgálatuk végét is jelenti. Addig azonban tisztelettel tartoznak a felsőbb hatóság iránt, és a nemzet átka szálljon mindenkire, aki ezt nem tartja be.

Ugyanígy felszólítással fordult a székelységhez br. Wesselényi Miklós, Berde Áron, Mártonffy Zsigmond, Vályi Elek Doboka megyei református lelkész, Kővári László és az erdélyi főnemesség. Kérték, hogy semmiképpen se adják ki kezükből a fegyvert és álljanak készen, ha a hazának szüksége van rájuk.

E felszólítások rövidebb távon meghozták a gyümölcsüket, a századok készen álltak a kiindulásra. A biztosok két ízben maguk is nyomtatott felhívást tettek közzé a határőrökhöz intézve, az elsőt május 4-én Sepsiszentgyörgyön, a másodikat május 8-án ugyanott. Az elsőben kijelentették, hogy a négy századból kettőt Nagyenyedre, kettőt pedig Tordára fognak vezényelni. Kérték az ezredparancsnokot, hogy a századokat összpontosítsa, azokat a kiindulás után ők végig el fogják kíséreni, gondoskodva a Nagyenyeden és Tordán való elhelyezésükről. A századok állományának feltöltése azonban még így sem bizonyult könnyű feladatnak, mintegy 90 faluból válogatták ki a kiindulókat. Az azonban tény, hogy a biztosoknak sikerült meggyőzniük a határőröket, egy osztály²³ rövidesen elindult Brassó felé. Itt azonban összetűzésbe kerültek a helyőrség állományába tartozó 41. (Sivkovich) sorgyalogezred katonáival, így a biztosok a brassói dandárparancsnok kérésére úgy rendelkeztek, hogy a második osztály a várost megkerülve egyenesen a rendeltetési helyére menjen. Karl Wolnohofer vezérőrnagy dandárparancsnok május elején röpiratban szólította fel a „félrevezetett” határőröket, hogy teljesítsék esküjüket és engedelmességedjenek a katonai hatóságnak.²⁴

A kiinduló századokat a biztosok elkísérték a rendeltetési helyükre, Tordára és Nagyenyedre, ezután a küldetésükről a teljes körű jelentést május 17-én készítették el. Kifejtették, hogy az uzoni események félreértésen alapultak. A főhadparancsnokság április 25-én elrendelte négy század összevonását a 15. (2. székely) határőrezredből, ugyanakkor Dobay ezredes parancsot kapott Brassóból 1500²⁵ fegyver összegyűjtésére és katonai fedezet melletti Brassóba szállítására. A feladatot Dobay ezredes így kívánta megoldani, ha már négy század egyébként is útnak indul Brassó felé, akkor nincs szükség külön katonai kíséretre.

²³ A császári-királyi sorgyalogezredeknél a két gyalogos századból álló szervezeti egységet osztálynak nevezték.

²⁴ Documenta Neglecta 177–178.; A május 3-án, Kézdivásárhelyen kelt nyomtatvány lelőhelye: Kovászna Megyei Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy Szn. (Demeter Lajos szíves közlése); Egved, 2008. 58., 60–61.; *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania. Vol. III. 30 aprilie – 14 mai*. Sub redacția Acad. Ștefan Pascu. București, 1982. 168.: Gr. Mikes János és Zeyk Károly felhívása a háromszéki székely határőrökhöz. Sepsiszentgyörgy, 1848. május 4. (A továbbiakban: Documente, III.); MNL OL F.37. 18481093.; gr. Mikes János és Zeyk Károly jelentése gr. Teleki József kormányzóhoz. Sepsiszentgyörgy, 1848. május 5. (Közl.: Documente, III. 206.); Documente, III. 356.: gr. Mikes János és Zeyk Károly felhívása a háromszéki székely határőrökhöz. Sepsiszentgyörgy, 1848. május. 8.; Wolnohofer vezérőrnagy felhívásának lelőhelye: Kovászna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Fond 8. Nr. 5901. Felszólítás a székely határőrökhöz. Sepsiszentgyörgy, 1849. április 29. Korabeli fordítás németből. (Demeter Lajos szíves közlése)

²⁵ A források a elszállításra tervezett fegyverek számát, hol 1500, hol 1700 darabban határozzák meg.

Amint megérkeztek a fegyvereket szállító szekerek Uzonhoz, a határőrök megkérdezték a szállítmány parancsnokát, hogy mit visznek. Ő erre először azt felelte, hogy puskaszíjakat, majd később azt válaszolta, hogy kovás fegyvereket szállítanak Gyulafehérvárra kiigazítás végett. Erre a határőrök gyanút fogtak, mivel az átfegyverzéskor a kovás puskákat karbantartva kellett leadniuk. A bizalmatlanság nőtt, sokan arra gondoltak, hogy Itáliába viszik őket. A francia forradalmi és a napoleoni háborúk idején ugyanis századonként vezényelték el őket és a hadszíntéren alakították zászlóaljja. A feszült hangulatot fokozta, hogy a kiindulások előtt lakomákat tartottak a szokás szerint, és a határőrök már kellő mennyiségű pálinkát is fogyasztottak. Ráadásul a határőrök sem voltak egységesek a indulás vagy maradás kérdésében, egy részük esküjéhez híven menni akart, más részük pedig maradni. Ekkor érkezett meg Gál Dániel és Németh László a híveik kíséretében és szónoklataikkal elérték a maradást, illetve a fegyverek lefoglalását. Az Uzonba érkező Wolnhofer vezérőrnagy a további kicsapongások elkerülése érdekében a századok állományait végül hazarendelte. Amint megérkeztek, a biztosok tárgyalásokat folytattak Háromszék főkirálybírójával. A szék tisztsége mindenben támogatta az erőfeszítéseiket, de a leghatásosabb támogatást Gál Dánieltől és társaitól kapták, akik megismerve tettük súlyos következményeit, igyekeztek jóvátenni tévedésüket. A négy századot Kézdivásárhelyre, Sepsiszentgyörgyre és Dálnokra hívták össze, ahol felvilágosító beszédeket tartottak a határőröknek. A biztosok ígéretet tettek a népgyűléseken, hogy a rövidesen megvalósuló unió eltörli a társadalmi különbségeket, a terheket innentől kezdve az egyes osztályok közösen fogják viselni. Elmagyarázták, hogy milyen nehéz helyzetbe hozták a magyar városok nemzetőrségeit a fegyverek lefoglalásával. Az utóbbit azonban a székelyek továbbra sem akarták kiadni, mert attól tartottak, hogy azokat ellenük fogják fordítani. Itt még egy hosszabb győzködésre volt szükség, Ennek sikere után értesítették Puchnert, kérve, hogy rendelkezzen a 17. (2. román) határőrezred felé a Kolozsvárnak, Tordának, Désnek és Nagyenyednek szánt fegyverek kiszolgáltatása iránt. A Tordára induló két század május 10-én gyűlt össze Hídvégen, míg a Nagyenyedre induló osztály ugyanezen a napon Földváron. Az előbbit Mikes Fogarasig kísérte, míg az utóbbit Zeyk Brassóig.²⁶

²⁶ MNL OL F.37. 1848: 6524. gr. Mikes János és Zeyk Károly jelentése gr. Teleki József kormányzóhoz. Nagyenyed, 1848. május 17. Közli: *Documente privind Revoluția de la 1848. în Țările Române. C. Transilvania. Vol. IV. 14 mai-25 mai.* Sub redacția Acad. Ștefan Pascu. București, 1988.140–142. (A továbbiakban: Documente, IV.)

Gr. Mikes János és Zeyk Károly tevékenységét, illetve a háromszéki határőri rend mozgalmait az egész erdélyi magyar közvélemény élénk figyelemmel kísérte. Br. Jósika Miklós az 1848. május 5-én kelt, br. Wesselényi Miklóshoz intézett levelében az alábbiak szerint tudósított a háromszéki eseményekről: „Mikes János és többen a napokban elmentek Székelyföldre – talán sikerül nekik a jó góbékkal megértetni, hogy igen is az unió következtében határőri minőségük átváltozik polgári s nemzetőrségi minőségre, de addig ki ne adják a fegyvert kezükből, sőt jöjjenek ide, nehogy az oláhok csak látván, hogy alkuszik, felülre kerekedjenek. Mikes remélte, hogy talán idehozza őket. Ez a legjobb mód lenne az oláhok lecsillapítására is, mert hangjuk igen jól van, de kurázsi nem éppen a bakja, főleg ha szuronyt lát.” Id. gr. Bethlen János pedig május 12-én már konkrét eredményekről tudósíthatta a fejleményeket élénk figyelemmel kísérő Wesselényit. Közölte, hogy Mikes és Zeyk a székelyekkel elindult, a kérdéses fegyvereket a háromszékiek kiszolgáltatták, és Puchner is állta a szavát, mivel rendelkezett Naszód felé a magyar nemzetőröknek szánt puskák kiadására.²⁷

Az erdélyi magyar főnemesség a székelysége akart támaszkodni a román mozgalmakkal szemben. Ebben a tekintetben a konzervatív Jósika kancellár és a liberális Wesselényi álláspontja megegyezett. Ennek fejében hajlandók voltak engedményeket tenni a székelyek felé. Jósika az udvarnál kezdeményezett, míg a liberálisok az erdélyi országgyűlésen kívánták rendezni a kérdést. A főkormányzéki biztosok rövidebb céljaikat el tudták érni, mivel a századok kiindultak a rendeltetési helyeikre, illetve a lefoglalt fegyvereket kiszolgáltatták. Hosszabb távon azonban a székely határőri rend problémái megoldatlanok maradtak.

Erre utal néhány, a sajtóban megjelent cikk. Az *Ellenőr* 20. számában egy „őrfőhadnagy” azt állította, hogy gr. Mikes János félrevezette a háromszékieket, mert azt állította, hogy a lefoglalt fegyvereket a magyar nemzetőrök fogják megkapni. A vádra Demeter József sepsiszentgyörgyi követ, Gál Dániel, Németh László, Gyárfás Károly és Hankó Dániel kézdivásárhelyi követ az *Erdélyi Híradó* hasábjain reagált. Kifejtették, hogy Mikes ilyen nem ígért, csak arra hívta fel a figyelmet, hogy a lefoglalt fegyverek kiszolgáltatása hiányában a sokkal fenyegetettebb helyzetben lévő magyar városok nem kaphatnak Naszódról fegyvert. Egyébiránt a

²⁷ *Documenta Neglecta*, 190–194.: br. Jósika Miklós levele br. Wesselényi Miklóshoz. Kolozsvár, 1848. május 5.; *Documente*, III. 487–488.: id. gr. Bethlen János br. Wesselényi Miklóshoz. Kolozsvár, 1848. május 12.

guberniumi biztosok becsületszavukat adták, hogy a kimozdított határőröket Erdély határain kívülre nem fogják vezényelni.²⁸

Azonban Mikes és Zeyk ígéretei a későbbiek folyamán nem teljesültek, igaz erről nem ők tehettek. 1848. május 19-én gr. Batthyány Lajos miniszterelnök szózatot intézet a székely székekhez és ezrekdekhez, melyben önkéntes zászlóaljok alakítására és a Szegeden alakuló táborhoz való csatlakozásra szólította fel őket. A mozgósítás elősegítésére pedig egy háromtagú küldöttséget menesztett Erdélybe, pontosabban Székelyföldre. Ezen lépését azonban sem az erdélyi főkormánysszékkal, sem a bécsi kormánysszervekkel nem egyeztette, kiváltva azok gyanakvását és neheztelését. Ellenkezett a székely alakulatok kimozdítását a kormány legbiztosabb támaszának számító erdélyi liberális nemesség is, mert félt, hogy a román parasztmozgalmakkal szemben nem marad megbízható fegyveres erő. Végül kompromisszum született: a román és székely határőr gyalogezrekdek egy-egy zászlóalja és a 11. székely határőr huszárezred alezredesi osztálya fog a délvidéki táborba vonulni.²⁹

A délvidéki hadszíntérre való vezénylés a Tordán és Nagyenyeden állomásozó háromszéki századoknál kis híján lázadást idézett elő, mivel nekik korábban azt ígérték, hogy nem kell Erdély határait elhagyniuk. A főkormánysszék ismét gr. Mikes Jánost, illetve Berde Mózes ügyvédet küldte a meggyőzésükre. Az utóbbi egyébként a háromszéki határőri rend országgyűlési követe volt. A Tordán állomásozó két század állományából csak egy fő volt hajlandó Magyarországra kiindulni, a többiek pedig csak akkor, ha a nemesek is velük tartanak. Némileg jobb volt a helyzet Nagyenyeden, ahol csak 25 fő szabta az előbbi feltételt, a többiek készek voltak azonnal indulni. A zászlóalj júliusban nem túl nagy lelkesedéssel indult el a Délvidékre, állományából mintegy 82-en szöktek haza. A 6. század tagjai Balázs Konrád őrnagyot, zászlóaljparancsnokot lelövésével fenyegették abban az esetben, ha elrendeli a menetelést. Erre végül nem került sor, de a század állománya hátramaradt.³⁰

²⁸ *Erdélyi Híradó*, 8. sz. 1848. június 13. 31–32.

²⁹ A téma legalaposabb feldolgozása: Urbán Aladár: *A székely katonaság segítségül hívása 1848 májusában*. HK. 1980/3. 405–420. és Csikány Tamás – Demeter Lajos – Egyed Ákos – Kedves Gyula – Urbán Aladár: *Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken*. Budapest, 2008. (A továbbiakban: *Székely határőrök*, 2008.)

³⁰ MNL OLF.37.1848:1802. gr. Mikes János és Berde Mózes jelentése a főkormánysszékeknek. Kolozsvár, 1848. június 29. Közli: *Documente privind Revoluția de la 1848. în Țările Române. C. Transilvania. Vol. VIII. 26 iunie-30 iunie*. Volum întocmit de: M. Bodor, E. Cosma, G. Neamțu. Cu cuvânt introductiv de Acad. Camil Mureșanu. București, 2007. 233–234. (A továbbiakban: *Documente*, VIII.); Balázs, 2006. 46–47.; *Székely határőrök*, 2008. 70–71.

Gr. Mikes János, Zeyk Károly és Berde Mózes biztosí tevékenysége nem bizonyult könnyű feladatnak. A határőri rend, különösen Háromszéken, a határőrség azonnali megszüntetését követelte, mert azt a Habsburg hatalom erőszakkal kényszerítette rá. Sem az áprilisi törvények, sem az erdélyi országgyűlés törvényei nem oldották meg azonnal a székelység bonyolult helyzetét, ami kihatott a belső eseményekre, a nemzetőrségek alakítására, illetve a Délvidékre történő hadba vonulásra.

A kolozsvári nemzetőrség főparancsnoka (1848. március–július)

A nemzetőrség az 1848. évi polgári átalakulás alapvető és egyik legjelentősebb vívmánya volt Magyarországon. A szervezet mintájául a Nagy Francia Forradalom nemzetőrsége szolgált a liberális magyar nemesség számára. A magyarországi polgári átalakulás folyamán a pozsonyi reformországgyűlés határozatilag mondta ki a szervezet szükségességét, így nem véletlen, hogy a március 15-én elfogadott 12 pont közé is bekerült a nemzetőrség felállításának követelése. Az utóbbi esemény híre már március 20-án Kolozsvárra érkezett, így Erdély fővárosának lakossága is rövidesen követelte a nemzetőrség megszervezését. Ehhez a többi erdélyi törvényhatóság azonnal csatlakozott.³¹

A kezdeményezés, amelynek a célkitűzése a személy és vagyonbiztonság megőrzése volt, a kormányzó részéről kedvező visszhangot kapott, mivel bekérte a városnak a szervezéssel kapcsolatos elképzeléseit. A szervezési munkálatok felügyeletére a város vezetése egy választmányt nevezett ki, amelynek gr. Mikes János is tagja volt.³² A választmány által kidolgozott tervzet értelmében a nemzetőrségnek csak azok a polgárok lehettek tagjai, akik a rend fenntartásában érdekeltek voltak,

³¹ Kővári László: *Erdély története 1848–49-ben*. Pest, 1861. 7. (A továbbiakban: Kővári, 1861.); Jakab, 1880. 76.; Márki Sándor: *Az 1848–49-ik évi szabadságharc története*. In.: *A Magyar Nemzet Története*. Szerk.: Szilágyi Sándor. *A modern Magyarország. (1848–1896.)* Bp. 1898. 10. k. 3–394. A hivatkozott rész: 96. ; Egyed Ákos: *A kolozsvári nemzetőrség megszervezése és szerepe 1848-ban*. In.: *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Szerk.: Pál Judit, Fleisz János. Csíkszereda, 2001. 146–156. A hivatkozott rész: 147. (A továbbiakban: Egyed, 2001.)

³² Kővári, 1861. 8.; *Okmánytár az 1848-49-ki erdélyi eseményekhez*. szerk.: Kővári László. Pest, 1861. 4–6. Kolozsvár levele a kormányzóhoz. Kolozsvár, 1848, március 21. (A továbbiakban: Kővári, 1861/a.)

vagyis a vagyonnal rendelkezők és az értelmiségiek, az utóbbi kategóriába a főiskolák diákságát is beleértették. A szervezet felügyeletét a városi tanács által felállított 14 tagú bizottmány látta el, melynek felét a város, felét a nemzetőrök delegálták, a testület elnöke a főbíró volt. A bizottmány nyilvántartást vezetett a nemzetőrség létszámáról, meghatározta és felügyelte a szolgálatvezénylések rendjét, a fő- és altisztek számát, megválasztotta a főparancsnokot. Egy nemzetőri század 140 fős volt, tisztkara századosból, két hadnagyból, két őrmesterből, tizenkét káplárból és ugyanennyi alkáplárból, illetve két dobosból állt. A teljes városi nemzetőrség állományába tartozott még orvos, sebész, számvevő ügyész, foglár és két ács. A városban két állandó őrhelyet állítottak fel: egyet a városházánál, egyet a börtönnél. A tervezet a nemzetőrök számára egyenruhát nem írt elő, csak a bal karjukon kellett nemzeti színű szalagot, illetve a sapkájukon nemzeti színű rózsát viselni. A főőrhelyen (városháza) nappal 24, éjszaka 48 ór teljesített szolgálatot. A nemzetőrség zászlaját nemzeti színűnek határozták meg, az esküt a belépőknek Erdély fejedelmére és alkotmányára kellett letenniük. A bizottmány feladata volt a fegyelmi szabályok megalkotása is, amelyet mind a városnak, mind a nemzetőröknek el kellett fogadni.³³ A Gubernium április 4-én kelt leiratában a tervezetet

Lovas nemzetőr

³³ *Revoluția de la 1848–1849. din Transilvania. Vol. I. 2 martie – 12 aprilie.* Sub redacția Acad. Ștefan Pascu, Victor Cherestiesiu. București, 1977. 414–415. o. Groisz Gusztáv főbíró levele a guberniumhoz. Kolozsvár, 1848. március 27. (A továbbiakban: Documente, I.) Közli: *Történeti Lapok.* Szerk. K. Papp Miklós. Kolozsvár, 1874–1876. (A továbbiakban: *Történeti Lapok*) Az idézett rész: 1875, 14–16. sz.; Egyed, 2001. 148–149.

megerősítette, és 200 darab puskát ígért a szerveződő alakulat részére, amelyet a város kevesellt és még 800 darabot igényelt. A nemzetőrség főparancsnokává először gróf Mikes Kelemen, majd annak visszalépése után Mikes János gróft választották ezredesi, helyettesévé pedig Splényi Mihály bárót őrnagyi rangban. Mikes János erélyes parancsnoknak bizonyult, mivel megválasztása után indítványozta az őrsereg működési szabályzatának elkészítését, amely még májusban megtörtént. A városi jóváhagyás után Tiltsch János, a közismert kiadótulajdonos saját költségén kinyomta a szabályzatot.³⁴ A korábbi tervezetben szereplő pontokhoz képest annyi változás volt, hogy a századok létszámát 80 és 150 fő között határozták meg, egy zászlóalj minimum 4, maximum 6 századból épülhetett fel. Az utóbbi szervezet élén őrnagy állt, akinek segédtszjtje is volt, a zászlóaljnak pedig zászlótartója, orvosa és sebésze. A teljes nemzetőrséghez tartozott még a hadügyész, a pénztárnok, két számvevő és egy dobos. A tisztszjtjeiket a nemzetőrök egy év időtartamra választották meg. A főkormányzszték közbenjárására és sürgetésére a város először 174, majd május elején 800 darab kovás fegyvert kapott a 17. (2. román) határőrezred naszódai fegyvertárából. A puskákhoz szükséges lősztet a város készpénzért vásárolta meg a katonai készletekből.³⁵ A fegyverek átadása nem volt zökkenőmentes, mert Naszódon először megtagadták a fegyverek átadását, és csak a kormányzó erélyes fellépésére szolgáltatták ki a főhadparancsnokság által az erdélyi városoknak engedélyezett 1520 lőfegyvert. A kiutalt fegyverekhez a törvényhatóság 29 000 darab töltényt kívánt vásárolni. A nemzetőrség kiképzését – a főhadparancsnokság rendelete értelmében – a helyi katonai parancsnokság kapta feladatául.³⁶

A kolozsvári nemzetőrség május elején összesen 12 századból állt, melyből 10 gyalog, 1 lovas és 1 vadászszázad volt. A századok létszáma 60 és 120 fő között mozgott, a lovas századé 80 fő volt. A gyalog nemzetőrök számára a város – a kiutalt fegyverek felett – 1000 lándzsa elkészítését rendelte meg. A fegyverek

³⁴ Egyed, 2001. 150.

³⁵ *Történelmi Lapok*, 1875, 16. sz.; Egyed, 2001, 149–150.; *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania. Vol. II. 12 aprilie – 29 aprilie*. Red. Ștefan Pascu. București, 1979. 240. számú irat. Teleki kormányzó levele a várososhoz. Kolozsvár, 1848. április 27.

³⁶ *Documente*, III. 115–116. A főbíró levele a guberniumnak. Kolozsvár, 1848. május 2.; Deák, 1943. 81–83. id. Bethlen János gr. Wesselényi Miklós báróhoz. Kolozsvár, 1848. május 12.; *Ellenőr*. Kolozsvár, 1848. szerk.: Kővári László, Dózsa Dániel., 6. sz. 1848. május 14. (A továbbiakban: *Ellenőr*); Jakab, 1880. 86.; *Documente*, IV. 167–168. o. Teleki kormányzó levele Puchner főhadparancsnoknak. Kolozsvár, 1848. május 19.

kiosztása pozitív hatást gyakorolt, ezután a „nemzetőrség (nemzeti őrsereg) felszerelése és kiképzése azonban gyorsan folyt a hazában.” A tisztválasztásra pedig május végén került sor.³⁷

Az önkéntes alapon szerveződő nemzetőrségnek társadalmi különbség nélkül minden polgár tagja lehetett, így az intézmény népszerűsége nem ismert határokat. Egy visszaemlékezés szerint: „Még a gyermekek is az önkéntes nemzetőri ruhában jártak és szabályosan tanítottak katonai gyakorlatra.”³⁸

A kolozsvári nemzetőrség felállítása után gr. Mikes János július elején Pestre utazott, hogy részt vegyen az első magyar népképviselési országgyűlés munkájában, így a nemzetőri parancsnoki tisztét ideiglenesen átadni kényszerült.

Az erdélyi honvédszászlóaljok szervezője (1848. június)

A Batthyány-kormány már a megalakulásakor kevesellte a rendelkezésre álló haderőt, ezért az 1848. évi XXII. törvénycikk megfogalmazásait felhasználva megteremtette az önkéntes honvédszászlóaljok szervezésének feltételeit. Erre ösztönzőleg hatott a horvát és szerb veszély miatt kialakult feszült helyzet. 1848. április 29-én a pesti Radical Körben az erdélyi küldöttség tiszteletére tartott lakomán br. Wesselényi Miklós, a magyar és erdélyi reformnemzedék kiemelkedő tagja, mondta el a fegyverkezésre felszólító híres beszédét. Másnap az ugyanitt tartott közgyűlésen Gál Sándor hadnagy, a 14. (első székely) határőrezred tisztje javasolta az önkéntes honvédszászlóaljok szervezését. Május 16-án jelent meg az Országos Nemzetőrségi Haditanács kiáltványa, mely bejelentette egy 10 000 fős rendes nemzetőrség toborzásának megkezdését. A kiáltványban kifejtették, hogy az önkéntesek szolgálati ideje 3 év lesz, és felszólították a seregszabályzatban megnevezett tiszteket a jelentkezésre. A zászlóaljok kiképzése és irányítása a többi soralakulattal megegyezett. Noha az új alakulatok betagolása a nemzetőrség szervezetébe történt, annak eltérő jellege a kor embere előtt is egyértelmű volt, hiszen a toborzás-

³⁷ *Ellenőr.* 5. sz. 1848. május 12.; Bánffy, 1931. 17.; *Ellenőr.* 13. sz. 1848. május 26.

³⁸ Bánffy, 1931, 14. és 17.

kor a nemzetőrségi cenzust nem alkalmazták. Az új alakulatok tagjait az osztrák Landwehr szó tükörfordítása alapján rövidesen honvédeknek nevezték.³⁹

Az anyaországi példa nyomán az erdélyi önkéntes nemzetőrség (honvédség) szervezése június elején, a két testvérhaza uniója után indult meg. A *Kolozsvári Híradó* június elseji számában gr. Bethlen Olivér egy önkéntes sereg megalakítására szólított fel, Kolozsvár központtal. A felhívás sikerrel járt, június 12-ig mintegy 140 önkéntes jelentkezett.⁴⁰

Bethlen spontán akciójával egyidejűleg dolgozta ki a magyar kormány a honvédség erdélyi szervezésének alapelveit. Magyarországon ekkor már javában folyt az első tíz honvédszászlóalj szervezése, amelyekhez Erdélyben még négyet akartak szervezni. István főherceg nádor június 8-án rendeletben határozta meg a négy honvédszászlóalj székhelyeit (Kolozsvár, Marosvásárhely, Déva, Fogaras), valamint toborzási helyeit (Kolozsvár, Dés, Nagyenyed, Torda, Déva, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Csíksolymó, Kézdivásárhely, Brassó).⁴¹ A gyakorlati munkát azonban nagymértékben nehezítette, hogy több városban nem volt hadfogadó hely, ezért intézkedni kellett az ezekben jelentkező önkéntesek fogadásáról. Nem állt rendelkezésre elegendő pénz sem, így sokszor nem tudták kifizetni a foglalt. A toborzás június 15-én kezdődött meg, az alábbiak szerint⁴²:

Zászlóalj sorszáma	Székhelye	Toborzási helyei
11.	Kolozsvár	Torda, Dés, Beszterce
12.	Marosvásárhely	Székelyudvarhely, Csíksolymó, Kézdivásárhely, Segesvár
13.	Fogaras	Brassó, Nagyszeben
14.	Déva	Nagyenyed

³⁹ Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*. Bp, 1973. 225–227. és 231–236. (A továbbiakban: Urbán, 1973.)

⁴⁰ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban*. Bp, 2000. 248–249. (A továbbiakban: Bona, 2000.); *Kolozsvári Híradó*. 7. sz. 1848. július 11; *Kolozsvári Híradó*. 1. sz. 1848. július 1; Jakab, 1880. 261–262.

⁴¹ Jakab, 1880. 262.; gr. *Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai*. A dokumentumokat válogatta, jegyzeteket készített, az előszót írta: Urbán Aladár. Bp, 1999. I–II. k. A hivatkozott rész: I. k. 695. István f. nádor levele gr. Teleki József kormányzóhoz. Buda, 1848. június 8. (A továbbiakban: Urbán, 1999.); A zászlóalj székhelyeket és a toborzási helyeket az erdélyi főhadparancsnokság javaslatára határozták meg. (MNL OL F.37. 1848:1768.); Urbán, 1999. I. 744–745. István f. nádor Telekihez. Buda, 1848. június 16.

⁴² Az összeállítás alapja: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Közösen kezelt általános iratok. H.92.(A továbbiakban: ONHT) 1974/nó. A toborzást intéző bizottmány elnökeinek, gr. Mikes Jánosnak levele. Kolozsvár, 1848. július 13.

Honvéd altiszt

Honvéd gyalogos

A toborzás irányítására, valamint az önkéntesek ellátásának megszervezésére gr. Teleki József kormányzó Kolozsvár székhellyel háromtagú bizottságot állított fel (június 20), gr. Mikes János, br. Splényi Mihály és Pataki József részvételével.⁴³ Teleki a fenti bizottmány kérésére átiratot intézett Puchnerhez, amelyben kérte, hogy a testületbe katonatisztet is delegáljon, illetve 100 fő részére a helyi katonai sütődéből nyugta ellenében kenyeret adjanak. A gubernátor az önkéntesek számára a helyi kórház használatát engedélyezte.⁴⁴

A toborzás költségeit egyrészt a kormányzati forrásokból, másrészt az önkéntes felajánlások révén teremtették elő.⁴⁵ A begyűjtött arany- és ezüstkészletek

⁴³ Pataki József városi tanácsos volt. Lásd: *Erdély nagyfejedelemség tiszti névtára az 1848. évre*. Kolozsvár, 1848. 112.; Jakab, 1880. 262.

⁴⁴ *Documente, VIII.* 97–99. Teleki József Mikes Jánoshoz. Kolozsvár, 1848. június 28; A tisztek delegálására: *Documente, VIII.* 230–231.

⁴⁵ *Kossuth Lajos Összes Munkái. XII. Kossuth Lajos az első magyar minisztériumban*. s. a. r.: Sinkovics István. Bp. 1957. 306–307. Kossuth Lajos pénzügyminiszter levele gr. Teleki gubernátorhoz és gr. Míró Imre kincstartóhoz. Budapest, 1848. június 23. (A továbbiakban: KLÖM, XII)

Honvédtoborzás

ellensúlyozására bankjegyeket bocsátott ki a pénzügyminisztérium.⁴⁶ Június 24-én Mészáros Lázár hadügyminiszter utasította Puchner főhadparancsnokot a honvédtoborzás támogatására. Egyben ígéretet tett 40 000 forint elküldésére, illetve a főtisztek kinevezésére.⁴⁷

Ezzel párhuzamosan a toborzást intéző bizottmány gondoskodott gr. Bethlen Olivér önkénteseiről is. Bethlen szervezési tervét helybenhagyták, és az önkéntesek ragaszkodása miatt a főkormánysházát őt nevezte ki ideiglenes tisztjüknek. Felesketésük a magyar alkotmányra történt. Az önkéntesek szállásáról és ellátásáról a főkormánysházát által kiutalt pénzből a helyi bizottmány gondoskodott. A tiszt helyek betöltésére felhívást tettek közzé a sajtóban. Gr. Mikes János bi-

⁴⁶ MNL OL F.37. 1848:1732. *A gubernátor levele gr. Béli György alkincstartóhoz.* Kolozsvár, 1848. június 23. Azt is közölte, hogy a honvédség a magyar alkotmányra fogja az esküjét letenni; *Documente, VIII.* 300–304. Nádori rendelet az erdélyi kincstartósághoz. Budapest, 1848. június 30; Uo. VIII. 299. István főherceg és Kossuth Lajos rendelete Vay Miklóshoz a honvédtoborzás pénzügyi alapjairól. Budapest, 1848. június 30.

⁴⁷ MNL OL F.37. 1848:1719.

zotmányi elnök javasolta, hogy az önkéntesek élelmezését a helyi katonai sütödéből oldják meg. Az önkéntesek eleinte a kolozsvári nemzetőrségtől kapott néhány puskával gyakorlatoztak. Az újoncok és a sorkatonák között feszült volt a viszony, ami nem egy esetben verekedésbe torkollt.⁴⁸

Az egyre növekvő költségek miatt Kossuth Lajos pénzügyminiszter utasította gr. Mikó Imre kincstartót, hogy a toborzáshoz szükséges pénzt bocsássa a gubernátor rendelkezésére. A gubernátort pedig arra, hogy minden törvényhatóságban jelöljön ki egy-egy személyt, aki az adományokat kezeli.⁴⁹ A kormány a hónap végén újabb 50 000 forintot küldött a zászlóaljok szervezéséhez.⁵⁰

Az önkéntesek kiképzése már a toborzóhelyen megkezdődött. A kiképző altiszteket az 51. Károly Ferdinánd, 62. Turszky és a 31. Leiningen sorgyalogezredekéből és a két székely határezredből jelölték ki. Ezek szinte kivétel nélkül magyar származásúak voltak. Az újoncok felfegyverzését és felszerelését a gyulafehérvári raktárból akarták megoldani.⁵¹

Ezen felül a főkormányzók arra is kérte Puchnert, hogy a fent részletezett toborzási helyekre összesen tíz, magyarul is beszélő tisztet nevezzen ki, gr. Teleki József kormányzó pedig rendeletet küldött gr. Béli György alkincstartóhoz, hogy a költségek fedezésére 50 000 forintot különítsen el, a törvényhatóságok lakóit pedig adakozásra szólította fel.⁵² Az erdélyi főhadparancsnoksághoz Mézsáros Lázár hadügyminiszter is rendeletet intézett, amelyben közölte, hogy a

⁴⁸ Erre annál inkább is szükség volt, mert a nehézségek miatt többen is vissza akartak lépni. (*Kolozsvári Híradó*. 38. sz. 1848. augusztus 4.); MNL OL F.37. 1848:1666. Gr. Mikes János levele Teleki gubernátorhoz. Kolozsvár, 1848. június 24. Felhívta a figyelmet a hírlap útján történő propagálásra is.; Uo. 1848:1718. Gr. Mikes János levele Teleki gubernátorhoz. Kolozsvár, 1848. június 25. Kérte, hogy a csapathoz nevezzenek ki egy orvost, és a sorkatonaságtól tiszteket; A kolozsvári katonai sütödé ügyében: Uo. 1848:1977. A gubernium az erdélyi főhadparancsnoksághoz. Kolozsvár, 1848. július 21. és MNL OL F.37. 1848:2277.; ONHT 1974.; *Ellenőr*. 39. sz. 1848. július 11.

⁴⁹ MNL OL F.37. 1848:1709. A főkormányzó intézkedései az ügyben. Kolozsvár, 1848. június 26.

⁵⁰ MNL OL Pénzügyminisztérium. Elnöki iratok. H. 20. 1848:1263. Rendelet Vay Miklóshoz. Budapest, 1848. június 30. ; MNL OL H.113. 1848:2; MNL OL F.37. 1848:1834.; KLÖM XII 326; Jakab, 1880. 237.

⁵¹ MNL OL F.37. 1848:1795. Batthyány miniszterelnök levele Teleki kormányzóhoz. Budapest, 1848. június 26. Közli, Urbán, 1999. I. 803–804;

⁵² A főhadparancsnokság intézkedéseire: *Documente*, VIII. 108–110.; Urbán 1999. I. 803–804.. Batthyány Teleki gubernátorhoz. Budapest, 1848. június 26.; Uo. 1999. I. k. 738–739. gr. Teleki József kormányzó levele a nádorhoz. Kolozsvár, 1848. június 15; Téves dátummal közli: *Documente Neglecta*, 359. A Gubernium számára azonban több dolog nem volt egyértelmű: Hol történik a kiképzés? A nyolc forint foglalóba az élelmezés költségei beleszámítanak-e? A ruházatot és fegyvert ki fogja biztosítani? Az anyaországi honvédszászlóaljakra vonatkozó szabályok az erdélyiekre alkalmazhatóak-e?; Az önkéntes adakozásra való felszólításra: *Documente*, VIII. 9. Teleki József gr. Kossuth Lajosnak. Kolozsvár, 1848. június 27; Jakab, 1880. 274–275.

négy erdélyi honvédszászlóalj a magyarországiak mintájára fog szerveződni. A szervezés koordinálására egy bizottmányt fog felállítani Kolozsváron, amely a működéséhez a minisztériumtól kapja majd a pénzt. A leendő honvédek beavtását még a hadfogadó helyeken el kellett végezni, innen őket 30–40 fős csoportokban kellett elszállítani a zászlóaljok székhelyeire.⁵³ Az említett bizottmány élére 1848. június 20-án Dobay Károly székely határőr ezredest nevezte ki a miniszterelnök, és erről a döntéséről nyolc nap múlva a gubernátort is értesítette.⁵⁴ Dobay kinevezésére azért is szükség volt, mert a honvédszászlóaljok kiképzését, felszerelését és ellátását koordinálni kellett.⁵⁵ Az anyaországban erre a célra Batthyány létrehozta a honvéd főparancsnokságot, azonban kétséges volt, hogy az Erdélyben hatékonyan tudna működni, ezért indokolt volt egy a helyi viszonyokat jól ismerő magas rangú, tekintéllyel bíró katonatiszt megbízása a feladattal.⁵⁶

Dobay kinevezésével Mikes János tevékenységére már nem volt szükség, így lehetősége nyílt arra, hogy Pestre utazzék, és bekapcsolódjon az első magyar népképviseleti országgyűlés munkájába

Gr. Mikes János működése az erdélyi uniós országgyűlésen és az első magyar népképviseleti országgyűlésen 1848-ban

A magyarországi polgári átalakulást biztosító áprilisi törvények VII. cikkelye ki mondta Magyarország és Erdély egyesülését. Az utóbbi mind a magyar, mind az erdélyi liberálisok egyik legfontosabb követelése volt. Természetesen a magyar dié-

⁵³ Urbán, 1999. I. 743–744. Mészáros Lázár hadügyminiszter levele Puchnernek. Pest, 1848. június 15. A levélben foglaltakat a nádor 1848. június 26-án ismertette Teleki kormányzóval. (Urbán, 1999. I. k. 744–745.)

⁵⁴ Dobay Károlyról lásd: Bona, 2000. 307–308.; Dobay kinevezése: Urbán, 1999. I. 830. Pest, 1848. június 20.; Uo. 814–815. A miniszterelnök levele Teleki kormányzóhoz. Pest, 1848. június 28.

⁵⁵ Dobay új beosztását július 19-én vette át. (MNL OL H.113 1848:405.); Dobay személyét Vay kezdetben nem tartotta jó választásnak. (Deák, 1943. 161–162. Jelentés Szemere Bertalanhoz. Csíksomlyó, 1848. július 18.)

⁵⁶ Hermann Róbert: A 10. honvédszászlóalj története. In.: *Szabolcsi honvédek a szabadságharcban. (1848–1849)* szerk.: Bene János. Nyíregyháza, 1998. 31–73. A hivatkozott rész: 37.; Jakab, 1880. 303.

ta által elfogadott és az uralkodó által szentesített törvény még nem jelentette automatikusan az uniót, mivel az erdélyi országgyűlésnek is meg kellett alkotnia a maga jogszabályát, illetve V. Ferdinánd magyar királynak és erdélyi nagyfejedelemnek ezt is szentesítenie kellett. Ez pedig csak két hónappal később következett be.⁵⁷

Az anyaországi változások hatására az erdélyi reformellenzék is a tettek mezejére lépett. 1848. március 19-én negyvennégy erdélyi közéleti személyiség, többségükben főnemesek, emlékiratot nyújtottak be az erdélyi főkormányshoz, amelyben kifejtették ragaszkodásukat az alkotmányos monarchiához, illetve azt, hogy a polgári fejlődés és a magyar nemzetiség fennmaradásának zálogát Magyarország és Erdély uniójában látják. Az iratot gr. Mikes János és gr. Mikes Kelemen is jegyezte. A petíciót az erdélyi rendek mind Pestre, mind Bécsbe eljuttatták. A két fős küldöttség tagjai gr. Mikes János és gr. Teleki Domokos voltak. Bécsben március 29-én találkoztak br. Jósika Samu erdélyi udvari kancellárral, akinek felvázoltak a kérésüket, azonban a válasz kitérő volt.

Gr. Mikes János, Kelemen és Benedek jelen volt Kolozs megye április 3-án és 4-én tartott közgyűlésen. Itt a rendek csatlakoztak Alsó-Fehér megyének az uniót és a polgári átalakulást kérő feliratához, a Kolozs megyei határozatokat egy küldöttség vitte Doboka megye közgyűlésére, amelynek gr. Mikes Benedek is tagja volt. Kolozs megye törvényes rendjének felügyeletére egy bizottmányt állítottak fel, melynek gr. Mikes János, gr. Mikes Benedek és gr. Mikes Kelemen egyaránt tagjai voltak.⁵⁸

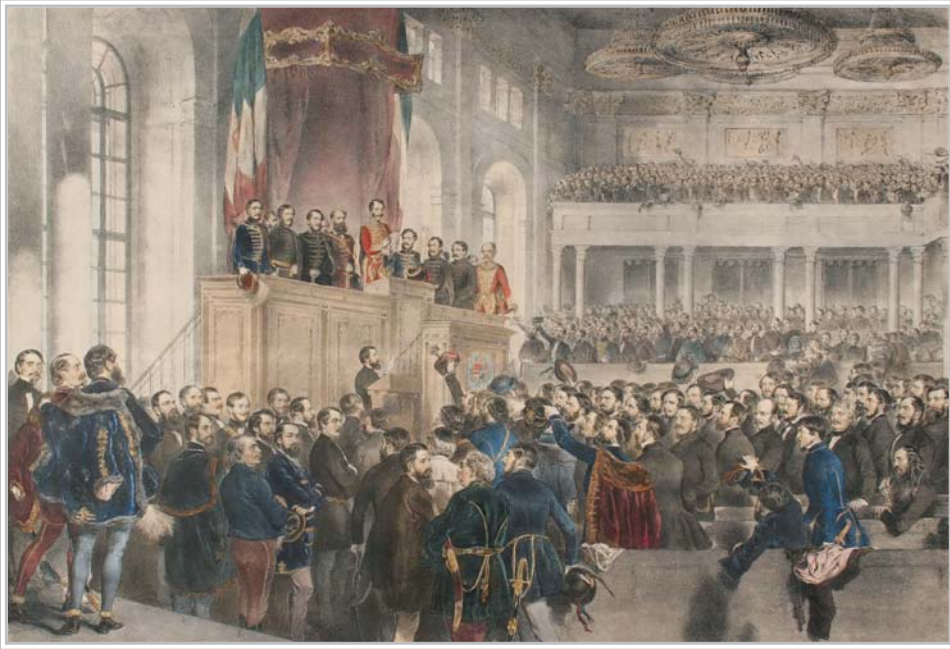
Május elsején gr. id. Bethlen János, gr. Mikes János, gr. Béli Ferenc, Zeyk József, gr. Teleki Domokos és br. Kemény Domokos felszólítást intéztek a magyar kormányhoz, hogy eszközölje ki az uralkodótól, hogy az uniót kimondó országgyűlés összehívásáig gr. Teleki József főkormányzó teljhatalmat kapjon. A következő erdélyi országgyűlésre királyi biztosként Ferenc József vagy István főherceg, ha ez nem lehetséges, akkor a magyar minisztérium egyik tagja vagy Teleki kormányzó neveztesse ki.⁵⁹

Az erdélyi magyar liberális ellenzék, valamint Kolozsvár polgárságának követelésére és pressziójára Teleki kormányzó – az uralkodó utólagos jóváhagyásá-

⁵⁷ 1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikk. Pest, 1848. 68–71.

⁵⁸ *Documenta Neglecta*, 14-17.; Deák, 1943. báró Jósika Samu gróf Teleki Józsefnek. Bécs, 1848. március 29. 55–56.; *Documente*, I. 414–415. o. Wesselényi Miklós br. levele Kis Károlynak. Pozsony, 1848. április 10.; *Documenta Neglecta*, 80–86;

⁵⁹ Urbán, 1999. I. 497–498. Gr. Batthyány Lajos miniszterelnök levele hg. Eszterházy Pál király személye körüli miniszterhez. Pest, 1848. május 14.

Az első magyar népképviselői országgyűlés megnyitása

nak reményében – május 29-re, Kolozsvárra összehívta az országgyűlést. A diétára V. Ferdinánd br. Anton Puchner altábornagyot, erdélyi főhadparancsnokot nevezte ki királyi biztosnak. Noha a tárgyalandó pontok közül Magyarország és Erdély uniója csak a harmadik helyen szerepelt, azt br. Wesselényi Miklós javaslatára első helyen tárgyalták. Az országgyűlés – a szász követek tiltakozása, majd hallgatólagos beleegyezése mellett – megszavazta az egyesülést, a törvényt V. Ferdinánd június 11-én szentesítette. A diétán Mikes János gróf, mint hivatalos királyi meghívott vett részt. Az erdélyi magyar reformmozgalom vezetője, br. Wesselényi Miklós Mikes Jánossal a továbbiakban is mint meghatározó és vezető egyéniséggel számolt.⁶⁰

⁶⁰ A téma legteljesebb és legalaposabb feldolgozása: Egyed Ákos: *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése*. Marosvásárhely, 2001.; *Documente privind Revoluția de la 1848. în Țările Române. C. Transilvania. Vol. V. 26 mai – 4 iunie*. Sub redacția Acad. Ștefan Pascu. București, 1992. 119. Kolozsvár, 1848. május 29. – június 18. Az országgyűlés jegyzőkönyve.; *Documente privind Revoluția de la 1848. în Țările Române. C. Transilvania. Vol. VII. 17 iunie – 26 iunie*. Volum întocmit de: M. Bodor, E. Cosma, G. Neamțu. Cu cuvânt introductiv de Acad. Camil Mureșanu. București, 2005. 511. br. Wesselényi Miklós levele id. gr. Bethlen Jánoshoz. Zsibó, 1848. június 24. ; Jakab, 1880. 174.

Az első magyar népképviselési országgyűlésre, amely 1848. július 2-án nyílt meg, gr. Mikes Jánost és Zeyk Károlyt Kolozs megye július elsején tartott közgyűlésén képviselővé választották. Az idő rövidsége miatt az új törvény szerinti választó névjegyzék nem készülhetett el, így a választó gyűlésen volt nemesek, ügyvédek és községi bírák vettek részt. Gr. Mikes János a „közszeretben álló honfi” Zeykkel együtt kihívók nélkül lett parlamenti képviselő. Mikes köszönetében „hitvallást tett a kormány pártolása mellett.”⁶¹

Deák Ferenc igazságügyminiszter

A választásról Gyulay Lajos gróf így emlékezett meg a naplójában: „Július 1-ső napján 1848. Ma megtörtént itt, Kolozs megyében is, a követválasztás. Felkiáltással Mikes János és Zeyk Károly lettek azok. Nem hiában, hogy Richarson angol hajós kapitány Mikest Palmerstonhoz⁶² hasonlítja, az is mindenbe bele elegyedik, semmi sem történhetik nála nélkül, magyarán mondva, minden lében kalán. Mikesnél populárisabb nem igen van Erdélyben, Fő parancsnoka lett az Őrseregnek, a nélkül, hogy valaha katona lett volna, és lovagolni tudna, követ a nélkül, hogy két sor betűt tisztességesen le tudna írni. De becsületes, és jó gondolkodású hazafi. Tudomány, ismeretei nincsenek, szónoki tehetsége semmi, úgyhogy csodálkozik mindenki, hogy lehet mindenre használni? Pedig úgy van, ő belőle minden kitelik, és irigye nincsen mind a mellett.”⁶³

A választás után gr. Mikes János Pestre költözött titkárával, gr. Eszterházy Kálmánnal, a későbbi honvédtiszttel és politikussal. Mikes a bécsi utcában lévő „Fehér hajó” fogadóban vett ki magának szobát. Ebédelni az „István főherceg” vendéglőbe járt az erdélyi Esterházy grófi család tagjaival együtt, és társaságukhoz tartozott még Deák Ferenc igazságügy miniszter is, akivel a későbbi szoros

⁶¹ *Kolozsvári Híradó*, 19. sz. 1848. július 2. 76.; Pálmány, 2002. 568.

⁶² Herry John Temple Viscount Palmerston (1784-1865) angol miniszterelnök.

⁶³ Gyulay, 2003. II. 95.

Az első magyar felelős minisztérium

barátságát gr. Mikes János itt alapozta meg. Az ebédekről Eszterházy Kálmán így emlékezett: „Étkezni sokszor eljártam az Emmerling-féle „István főherceg” szállodába, mivel ott volt szállva édesapámnak testvérbátyja: Esterházy Mihály nejével, a kiknek rendes ebédlőtársa volt a szintén az „István főherceg”-ben lakó Deák Ferencz igazságügy miniszter. Politikáról sohasem beszélt, de egyébként igen kellemes társalgó volt Deák Ferencz. A beszélgetés német nyelven folyt, mivel Esterházy grófné – német asszony létére – csak keveset tudott magyarul.”⁶⁴

A képviselőház 1848. július 10-én tartott ülésén igazolta gr. Mikes János mandátumát. A név szerinti szavazásokon az oktatási törvény vitájában augusztus 8-án nempel, 10-én igennel, 21-én az újoncozási törvény, illetve 31-én a miniszterelnök pótlékdíja tárgyában igennel voksolt. A szeptember 4-én tartott ket-

⁶⁴ Hegyesy Vilmos: Gróf Eszterházy Kálmán életéből. In: *Erdélyi Múzeum*. 1916-1917. 11-12. sz. 24-51. A hivatkozott rész: 32–34.

A Nemzeti Múzeum épülete Pesten

tős szavazáson támogatta Kossuth előterjesztését Beöthy Ödön délvidéki királyi biztos hatáskörének kiterjesztésére és a parlamenti küldöttség Bécsbe menesztésére. Szeptember 19-én, amikor hat erdélyi szász képviselő lemondott mandátumáról, támogatta Zeyk Józsefnek azt az indítványát, hogy ha br. Vay Miklós erdélyi királyi biztосként megszűnne működni, akkor új kormánybiztost küldjön a képviselőház helyette. A szőlődezsma váltság ügyében szeptember 20-án igent mondott arra, hogy minden birtokos maga fizesse a kárpótlását, és arra is, hogy csak az 1/4 teleknél kisebb tulajdonnal rendelkezők helyett vállalja át az állam a kárpótlást. A szeptember 22-én tartott ülésen támogatta azt az indítványt, hogy a majorsági zsellérek tartozásáért az állam adjon kárpótlást.⁶⁵

A parlamenti ülések közötti időszakokban Mikes János képviselőtársai-val sokat kirándulgatott, meglátogatva közeli ismerőseiket. Augusztus 27-én

⁶⁵ Pálmány, 2002. 568.

gr. Gyulay Lajossal, br. Kemény Zsigmonddal, Győrffy Samuval és Horváth Istvánval látogatást tett gr. Károlyi Istvánnál Rákospalotán és Fóton. Megesodáltak Károlyi szép kastélyait és kertjeit, márványgyűjteményét és egyéb ritkaságait.⁶⁶

Szeptember 22-én Mikes János a „Kolozsvárról érkezett kedvetlen hírek” és a zavaros körülmények miatt, illetve mivel ő volt a városi nemzetőrség főparancsnoka, hazatérési engedélyt kért, amelyet a képviselőház másnapi ülésén meg is adott. A döntés feltehetőleg összefügg azzal a miniszterelnöki döntéssel, amelynek keretében egyes erdélyi képviselőket hazarendelt, hogy a törvényhatóságaikban működve gyorsítsák fel a haderő szervezését, támogatva ezzel Vay királyi biztos törekvéseit. Batthyány a Vayhoz írt, szeptember 23-án kelt levelében Mikes Jánosról ekképpen rendelkezett: „Gróf Mikes János képviselő urat pedig, mint a kolozsvári nemzetőrség parancsnokát, e tiszte átvételére szintén haza rendelem.” Távozását képviselőtársa, gr. Gyulay Lajos epés szavak kíséretében jegyezte fel a naplójába. Szerinte Mikes parancsnoki hivatala nincs is legalizálva, mivel még katona sem volt, sőt még lovagolni sem tud. A kolozsvári nemzetőrség élére elsősorban nagy népszerűsége miatt választották meg. Ennek ellenére Gyulay Mikes Jánost jó hazafinak tartotta, olyannak, akinek a szíve a helyén van. A naplóíró szerint Mikes János hazatérésének elsődleges oka az Eszterházy Dénesné iránt érzett szerelme volt, és nagyobb bátorság lett volna tőle a fővárosban maradni.⁶⁷

Ismét Kolozsváron (1848. október–november)

Gyulay Lajos korábban idézett megjegyzéseire azonban rációlnak a nemzetőrség állapotára vonatkozó korabeli források. Az *Erdélyi Híradó* cikkírója arról panaszkodott, hogy a kolozsvári nemzetőrségnek nincs rendes parancsnoka, a tizenegy század tizenegy századosa inkább a széthúzást erősíti. Sürgeti, hogy vagy nevezzenek ki rendes őrnagyokat, vagy gr. Mikes János térjen haza Pestről. Majd a szerző így fogalmaz: „Mióta főparancsnokunk, a derék Mikes János

⁶⁶ Gyulay, 2002. II. 134.

⁶⁷ Pálmány, 2002. 568.; MNL OL H.113. 1848:1140. gr. Batthyány Lajos levele Vayhoz. Budapest, 1848. szeptember 23. Közli: Urbán, 1999. II. 1564.; Gyulay, 2002. II. 162.

Pesten van, helyettesei is mind egyre változtak.” A kolozsvári oltalmi bizottmány tett intézkedéseket a helyzet rendezésére, mivel a 3. Balászfalvi gyűlés óta a romániaság a nyílt felkelés útjára lépett. A hibás fegyvereket kijavították, golyókat öntöttek, növelték az állandó készenlétben álló nemzetőrök számát. Ez azonban nem változtatott az összképen, így Mikes hazatérésére – szemben Gyulay Lajos megjegyzéseivel – feltétlenül szükség volt.⁶⁸

A Karl Urban alezredes által Naszódra életre hívott román lázadás a régiót közvetlenül érintette, mivel a lakosság többsége itt is a román nemzetiséghez tartozott. A magyar kormányzat, amelynek központja Kolozsvár volt, elsősorban a 11. honvédszászlóaljra és a Mátyás-huszárok egy osztályára támaszkodhatott. Mindkét alakulat újoncnak számított, felszereltségük és kiképzésük azonban megfelelő volt. A kolozsvári nemzetőrség tíz gyalog, egy lovas és egy vadász századból állt, mint utaltunk már rá az országrész legfejlettebb ilyen jellegű alakulata volt. Október végén egy három-, november elején pedig egy hatfontos üteg érkezett Pestről. Az előbbi azonban nem volt felszerelve, ráadásul mindkét ütegehez tüzéreket kellett toborozni. November elején vonultak vissza Kolozsvárra az Alsó-Fehér megyei, Torda megyei és aranyosszéki nemzetőrségek, illetve a bágyoni székely huszárszázad három szakasza és a marosszéki mozgó nemzetőri zászlóalj Tolnay Gábor őrnagy vezetésével. Emellett még Szabolcs, Bihar megyék, illetve a Hajdú-kerület küldött nemzetőri segítséget. Bár november elején Kolozsvár körül jelentős létszámú magyar csoportosítást hoztak létre, a sorkatonaság ellen csak a honvédeket és a huszárokat tudták bevetni, mivel a nemzetőrök a császári sorkatonasággal szemben nem képviseltek komoly harcértéket.⁶⁹

Gr. Mikes János a kolozsvári nemzetőrség főparancsnokaként elsősorban szervezési feladatokkal foglalkozott. Nehezítette a dolgát, hogy október közepétől a Kolozsváron állomásozó sorkatonasággal megromlott a magyar alakulatok viszonya. A hónap végén a 3. Ferdinánd Miksa könnyűlovas ezred 2. őrnagyi osztályának 2. százada – a Puchnertől kapott parancs értelmében – Nagyszebenbe akart vonulni. A kolozsvári nemzetőrség, a 11. honvédszászlóalj és a Mátyás-huszárok a

⁶⁸ *Kolozsvári Híradó*. 66. sz. 1848. szeptember 22. 267.

⁶⁹ Karl Urban alezredes a 17. (2. román) határőrezred megbízott parancsnoka volt. Az 1848. szeptember 13-án Naszódon tartott gyűlésen nyílt felkelésre szólította fel a román lakosságot és határőröket a magyar kormány ellen. A kolozsvári védseregéből rendes katonaságnak csak az alábbi alakulatok tekinthetők: 11. honvédszászlóalj (1000 fő), Mátyás-huszárok osztálya (300 fő), székely huszárszázad (100 fő), tüzérek (120 fő). Összesen: 1000 gyalogos, 400 lovas és egy hatfontos üteg. (MNL OL H.113. 1848:2140. gr. Karacsay Sándor élelmelési biztos jelentése. Kolozsvár, 1848. november 12.)

kaszárnya elé vonultak, a meglepett századot ebédelés közben lefegyverezték. A svalizserek karabélyai a nemzetőrség birtokába kerültek. A veszélyes helyzet miatt a kolozsvári főbíró megkezdte a magánszemélyeknél lévő fegyverek begyűjtését a nemzetőrség számára. Egy kereskedő tulajdonában például 25 szuronyos puská és 10 kétsövű csappantyús vadászpuská volt, amelyeket 675 ezüst forintért vásárolt meg. A fegyvertelen nemzetőrök számára a város 150 db lándzsa készítését rendelte meg. A nemzetőrség fegyvereinek kezelésére gr. Mikes János javaslatára a későbbiek folyamán fegyverraktárost neveztek ki Kollát Sándor személyében. A nemzetőrség és a városban állomásozó, az 51. (Károly Ferdinánd) sorgyalogezredhez tartozó zászlóalj közötti bizalomvesztést jelezte, hogy a főbíró október 30-án javasolta Vaynak, hogy a lőporkészletek őrzését vegyék át a nemzetőrök és a honvédek. A Kolozs megye alsó kerületében jelentkező román felkelés elfojtására a kolozsvári nemzetőrség néhány századát rendelték ki október közepén. Mivel a városban sok menekült tartózkodott, felszólították őket a nemzetőrségbe való belépésre.⁷⁰

Urban előnyomulása miatt a kolozsvári oltalmi bizottmány október 16-án általános felkelést rendelt el. A város nemzetőreinek harckészségét Vay egyébként kiválóan ítélte meg. Egy november 11-én kelt levelében Haller Sándor őrnagynak kifejtette: „Mi Kolozsvár szellemét illeti, e részben biztosíthatom őrnagy urat, hogy itt oly nagy a lelkesültség, miszerint készek a legnagyobb számú ellenel is szembeszállni, s a törvényes szabadságokért utolsó csepp vérig vívni.”⁷¹

November elején császári hadoszlopok közeledtek Kolozsvár irányába. Az úgynevezett „északi hadcsoport”, amelynek parancsnoka br. August Wardener vezérőrnagy volt, 3800 sorgyalogossal, 180 lovassal és 5 hatfontos és két háromfontos löveggel rendelkezett. A dandár november 9-én szállta meg Dést.

⁷⁰ Imreh Sándor: *Visszaemlékezés az 1848–49-ik évi szabadságharcra Erdélyben*. s.a.r.: Pásztai László. Bp, 2003. 85. (A továbbiakban: Imreh, 2003.) Pontosabban a Cukorgyár épületéhez, amely a Mátyás-huszárok és a svalizserek közös szálláshelye volt. (MNL OL H.113. 1848:1825.); Dercsényi Kálmán: *Bem tábornok erdélyi hadjárata. 1848–49*. Bp, é.n. 23. (A továbbiakban: Dercsényi Kálmán,); MNL OL H.113. 1848: 1593. A kolozsvári főbíró levele. Kolozsvár, 1848. október 17.; A fegyverek felvásárlását Vay november 5-én ismét utasításba adta a főbírónak. (MNL OL H.113., 1848:1953.); MNL OL H.113. 1848:2035. Vay levele gr. Mikes Jánoshoz. Kolozsvár, 1848. november 6.; MNL OL H.113. 1848: 1649. A város levele. Kolozsvár, 1848. október 24.; MNL OL H.113. 1848: 1791.; MNL OL H.113. 1848: 1596. A főbíró levele. 1848. október 19.; MNL OL H.113. 1848: 1953. Vay átírata a kolozsvári főbíróhoz. Kolozsvár, 1848, november 5.

⁷¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest. Az 1848–49-es forradalomra és szabadságharcra és emigrációra vonatkozó nyomtatványok. R.32. 10. cs. Szn.; gr. Hallerre lásd: Bona, 2000.; MNL OL H.113. 1848: 2118. Kolozsvár, 1848. november 11.

Emellett Balázsfalva felől román felkelők tömegei nyomultak Észak-Erdély felé. A népfelkelő tábornok Losenau alezredes vezetésével egy három gyalogos, egy lovas századból, illetve három háromfontos lövegből álló különítmény támogatta.⁷²

Az észak-erdélyi magyar erők nem tudták megvédeni Kolozsvárt, így az ország-rész politikai és katonai vezetői november 15-én a város feladása mellett határoztak. A döntés meghozatalában az alábbi személyek vettek részt: Vay királyi biztos, gr. Mikó Imre, Groisz Gusztáv főbíró, gr. Mikes János, br. Baldacci Manó vezérőrnagy, az észak-erdélyi magyar erők parancsnoka, és gr. Mikes Kelemen ezredes.

Ezt követően a magyar csapatok Bánffyhunyadra, majd Csucsára vonultak vissza.⁷³ Mikes János a visszavonuló csapatokkal tartott, a kolozsvári nemzetőrök parancsnokaként.

Gr. Mikes János tevékenysége 1849-ben

A város feladásáról Minorich Károly nemzetőr százados készített jelentést az Országos Honvédelmi Bizottmány számára 1848. november 19-én. Eszerint a szamosfalvi vereség után mind Vay, mind Baldacci reménytelennek ítélték meg az ellenállást, álláspontjukat osztotta Groisz Gusztáv főbíró és gróf Mikes János nemzetőr főparancsnok. A román felkelők bosszújától rettegő polgárok Baldaccit és Vayt fogságba vetették, azonban gr. Mikes Kelemen ezredes a honvédek és Mátyás-huszárok támogatásával kiszabadította őket. Az ellenállást egyébként a rendelkezésre álló reguláris katonaság elégtelensége miatt gr. Mikes Kelemen is céltalannak vélte, ugyanakkor a nemzetőrséget a harcéri tapasztalatok miatt teljesen használhatatlannak tartotta. Minorich javasolta Baldacci, a két Mikes és a főbíró szigorú megbüntetését a város feladása miatt. Minorich vádjai miatt Mikes János parlamenti vizsgálatot kért maga ellen. Minorich megvádolta a Kolozsvárra

⁷² A császári hadoszlopokat több ezer román felkelő támogatta. August Heydte: *Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849*. Leipzig, 1863. (2. kiadás) 164–167. (A továbbiakban: Heydte, 1863.)

⁷³ Imreh, 2003. 62–65.; *Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből*. Közli: Makray László képviselő és volt honvéde ezredes. Pest, 1870. 18. és 50. (A továbbiakban: Bauer, 1870.) ; Kovács Samu: *Visszaemlékezések. 1830–1850*. Dés, 1887. 133. (A továbbiakban: Kovács, 1887.); Czetz, 1850. 374–375.

vezényelt bihari nemzetőröket is, akik szerinte a visszavonulás során a kolozsvári nemzetőrök fegyvereit erőszakkal vették el.⁷⁴

Minorich szerint Mikes János, mint a kolozsvári nemzetőrség parancsnoka követett el súlyos mulasztásokat, emellett megakadályozta, hogy Minorich a város visszafoglalása után hazatérjen Kolozsvárra, majd amikor az Hodossy Miklós, Bihar megyei kormánybiztos engedélyével mégis hazatért, Beöthy Ödön főkormánybiztossal visszaparancsoltatta Nagyváradra. Időközben Beöthy bizottságot rendelt ki az ügy megvizsgálására Miskolczy Lajos bihari alispán elnöklete alatt. Minorich a bizottsághoz beadott jelentésében hangoztatta, hogy ő nem emelt vádat, csupán írásban közölte nézeteit Bernáth János kormánybiztossal, fenntartotta azonban mind azt, hogy a város elvesztése „inkább úri ármánynak, mint a polgárság gyávaságának” tulajdonítható, mind azt, hogy Mikes nem volt jelen a nemzetőrséggel a döntő órákban a város védelmére összegyűlt csapatoknál. Ennek azonban ellentmond Miskolci Mihálynak, a Hajdú-kerületi mozgósított nemzetőrszázalój táborigorvosának jelentése, amely szerint Mikes még a visszavonulás alatt a nemzetőrséggel volt.

Az országgyűlés 1848. november 23-án tartott ülésén Gorove István és Bezeređj István képviselők javasolták, hogy a Mikes János elleni vizsgálatot ne a képviselőház, hanem az Országos Honvédelmi Bizottmány folytassa le.

A bizottság január 12-én tartotta meg ülését, és arra a véleményre jutott, hogy az ügy nem szakasztható el attól a vizsgálattól, amelyet az országgyűlés Kolozsvár elvesztése ügyében elrendelt, és ilyen értelemben tett jelentést Beöthynek, egyben javasolta Minorich visszabocsátását Kolozsvárra. Beöthy a jelentést és az ügy iratait felküldte azzal a javaslattal, hogy „az eljárás – mint olyas, mely lényeges eredményt alig szülhet – függesztetne fel”. A felterjesztett iratokból Nyáry Pál, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja Mikes János grófot ártatlannak vélte és olyan választ fogalmazott Beöthynek, amely szerint „a Honvédelmi Bizottmány legkisebb alapos okot nem látván gróf Mikes úr ellen felhozva, őt minden vádtól tisztának s felmentettnak nyilvánítja”. Ezt a választ Kossuth is aláírta. Végül Kossuth olyan állásfoglalást adott ki, hogy bár a gr. Mikes János elleni vádakat bizonyítani nem lehet, azonban azok köztudomásúak, így Minorichot felelőségre vonni nem lehet. Így az utóbbi hazatérését az Országos Honvédelmi

⁷⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Budapest. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség. Általános iratok. H.2. 1848:3426. (A továbbiakban: MNL OL H.2.); Uo.. Mikes János levele Bernáth József kormánybiztoshoz. Nagyvárad, 1848. november 19.; Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest. Hodossy Miklós kormánybiztosi iratai. H.106. 2. d. 668–670. f.; V. Waldapfel Eszter: *A forradalom és szabadságharc levelestára*. IV. Bp., 1955. 511–515. Miskolci Mihály jelentése Péli Gábor főkapitányhoz. Kisbaród, 1848. november 21.

Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke

Beöthy Ödön erdélyi teljhatalmú országos biztos

Bizottmány engedélyezte. A gr. Mikes János elleni vizsgálat eredményét, illetve Kossuth január 21-én, a tárgyban írt levelét ifj. gróf Bethlen János képviselő olvasta fel a parlament 1849. február 3-án tartott ülésén.⁷⁵

Felmerülhet a jogos kérdés, hogy valóban árulás volt-e Kolozsvár feladása? A kérdés megválaszolásához az eseményeket és a fennálló körülményeket alaposabban kell megvizsgálnunk. A kolozsvári csoportosítás mindössze 1000-1200 fő rendes alakulattal rendelkezett, amelyek kivétel nélkül újoncok voltak. A két tüzérinteg csak november elején érkezett meg tüzekek nélkül, a gyorsan toborzott tüzekek kiképzésére sem idő, sem szakember nem állt rendelkezésre. Ennek következtében a hatfontos úteget a kolozsvári harcokban bevetni nem lehetett. A kolozsvári nemzetőrség nagy száma ellenére a harctéren megfutott. A Magyarországról érkezett nemzetőri erősítések pedig egyrészt későn érkeztek, másrészt viszont a harcértéküket tekintve még a kolozsvárinál is gyengébbek voltak. November 15-én Baldacci az egyetlen lehetséges döntést hozta meg, amikor Kolozsvárt feladta.

⁷⁵ Magyar Tudományos Akadémia. Kézirattár. Csányi László levéltára. Másolatok. Az aradi Csányi-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január–június közötti iratairól készült másolatok. 1849:117. Beöthy levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 17. ; *Kossuth Lajos Összes Munkái. XIV. Kossuth Lajos Országos Honvédelmi Bizottmány élen. II. rész.* s. a. r.: Barta István. Bp. 1953. 235. (A továbbiakban: KLÖM XIV.) Kossuth Lajos utasítása Beöthy Ödönnek a Mikes János gróf ellen emelt vádakkal kapcsolatban. Debrecen, 1849. január 25.; Pálmány, 2002. 114; 118.; 568–569.

A magyar erőknek 1848-ban a Partiumban, Kalotaszegen és Alsó-Fehér megyében sikerült úrrá lenni a román lázadáson, de a császári sorkatonasággal szemben már tehetetlenek voltak. A vereség oka Marosvásárhelynél⁷⁶, Kolozsvárnál és Désnél⁷⁷ nem az ellenség létszámfölénye volt, a létszámok többnyire egyenlőek voltak, de a rendesen kiképzett és felszerelt alakulatok vonatkozásában a császári fél volt fölényben. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az Erdélyben történtek a szabadságharc történetében nem képviseltek egyedi esetet. A magyar kormányzat a koncentráltan támadó császári hadoszlopok ellen 1848 végén többnyire csak a mozgósított nemzetőröket tudta kiküldeni. Az utóbbiak több esetben sikeresen harcoltak a másodvonalbeli egységekkel szemben, de amint elsővonalas császári alakulatokkal szembe kerültek, a legtöbb esetben alulmaradtak.⁷⁸ Arról azonban nem szabad megfeledkeznünk, hogy a XXII. törvénycikk megfogalmazásai szerint a nemzetőrség egy belbiztonságot garantáló fegyveres erő volt, márpedig a reguláris alakulatokkal való harc nem rendfenntartó, hanem háborús feladat. Décsey László kormánybiztos és Katona Miklós őrnagy mozgósított nemzetőrei sikeresen állították helyre a törvényes rendet a Partiumban, de az utóbbi serege 1848. november 24-én Désnél a rendes katonasággal szemben alulmaradt. Hasonlóképpen mint a Pulszky Sándor alezredes vezette újonc honvédszászlóalj és nemzetőrök Budamérnél 1848. december 11-én. Az utóbbiak Franz Schlik gróf, altábornagy tüzérségének első ágyúlövésére szétfutottak, ugyanúgy mint a többi nemzetőr alakulat Kosztolnánál, Schwechatnál, Kolozsvárnál, Désnél.⁷⁹

A vizsgálat után Mikes részt vett a parlament debreceni ülésén, azonban a vitákba már nem kapcsolódott be. A főváros feladása után követte a kormányt és a parlamentet Szegedre, majd Aradra. Augusztus 4-én gróf Gyulay Lajos, Csengery Antal, Kalauz Pál, báró Kemény Zsigmond, Kubinyi Ferenc és Kovács Lajos társaságában Görgey Artúr vezérőrnagy táborába indult. Rövid ide-oda vándorlás után végül jelentkezett a császári hatóságoknál.

⁷⁶ A székely tábor csapatai 1848. november 5-én döntő vereséget szenvedtek a Joseph Gedeon altábornagy vezette császári-királyi erőktől.

⁷⁷ Katona Miklós őrnagy 1848. november 24-én súlyos vereséget szenvedett Désnél, a Karl Urban alezredes vezette császári erőktől és román felkelőktől.

⁷⁸ Erre példaként hozható fel Perczel Mór hadteste, amely a Muraközben sikeresen harcolt a horvát határőrezredek 4. és 5. zászlóaljaival, de Móránál, dacára a kiegyenlített erőviszonyoknak, súlyos vereséget szenvedett Jellasics harcedzett csapataitól. (Hermann Róbert szíves közlése)

⁷⁹ Hermann Róbert: *1848–1849. A szabadságharc hadtörténete*. Bp, 2001. 196–197. (A továbbiakban: Hermann, 2001.)

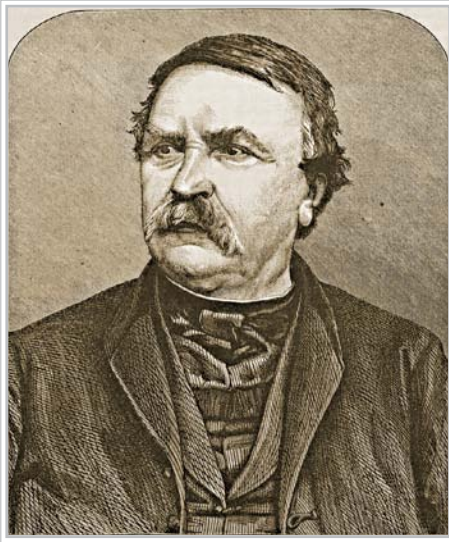
A forradalom és szabadságharc leverése után

Gróf Mikes János a szabadságharc leverése után hadbíróság elé került, azonban mint „kevésbé terhelt egyén” 1850. július 20-án uralkodói kegyelemben részesült. A rendőrségi kartonja szerint az 1850-es évek elején Kemencén (nagyváradi kerület) földbirtokosként élt.⁸⁰

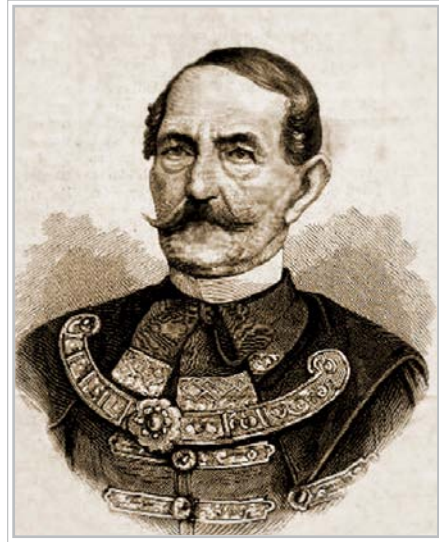
Rövidesen azonban a fővárosba költözött, ahol a „társas élet egyik szeretett alakja lett.” Barátaival, politikai eszmetársaival gondosan ápolta a kapcsolatot. 1852. augusztus 19-én meglátogatta a pesti Újépületben raboskodó br. Vay Miklóst, Erdély 1848-as teljhatalmú királyi biztosát. Sokkal fontosabb azonban az a barátság, amelyet a „haza bölcsével”, a passzív ellenállás vezéralakjával, Deák Ferencsel épített ki. Deák Ferenc az 1850-es évek elején eladta kehidai birtokát és felköltözött Pestre. Ettől kezdve az „Angol királynő” szállodában élt, ahol br. Kemény Zsigmond és gr. Mikes János már régóta lakott, így a hotelt melegen ajánlották számára is. Deák Mikes Jánost bízta meg, hogy vegyen ki számára két szobát, aki a legcsendesebbeket választotta ki számára, havi 50 forintért. Joseph Protmarm pesti rendőrigazgató 1855. január elején tett jelentést feletteseinek, melyben Deákot az ókonzervatívokhoz sorolta, megnevezve leggyakoribb látogatóit gr. Mikes János, br. Kemény Zsigmond, Klauzál Gábor és Földvály Lajos személyében. 1857-ben Deák Ferenc együtt pihent a marienbadi gyógyfürdőben Mikessel. Az utóbbi azonban hamarabb távozott, amelyért Deák az alábbi sorokkal fejezte ki sajnálkozását: „Magyar az idén sokkal kevesebb van, mint tavaly. Mikes holnap már elmegy. Szívesebb ismerős éppen kevés; valószínűleg nagyon unni fogom magamat.” 1859 januárjában Deák egyik barátjától friss halat kapott, melyek „meg érkeztek jó állapotban, s mi azokat Mikessel Keménnyel s némely jó emberekkel el költöttük jó étvággal.”

A *Vasárnapi Újság* cikkírója így jellemezte kettőjük kapcsolatát: „Nemcsak a székely követek tutorának, hanem Deák tutorának is elnevezték ama gyöngéd, baráti gondosságért, mellyel az öreg úr személye és viszonyai iránt viseltetett. Barátja, kísérője, őre és ápolója volt Deáknak. A legönzetlenebb ragaszkodás volt ez, távol minden politikai befolyástól és szereptől. Ő volt az egyetlen, kinek mindig nyitva volt Deák szerény lakának ajtaja, még akkor is, midőn az öregúr

⁸⁰ Pálmány, 2002. 379. és 569.

Deák Ferenc 1867-ben

Gróf Mikes János az 1870-es években

néha elzárkózott a világtól s mikor hiába jelentek meg miniszterek és bárminő hatalmas emberek.” Az 1860-es évek elején Alexy Károly szobrászművész – gróf Mikes János közvetítése mellett – elkészítette az erdélyi magyar nők felajánlásából készített emléket Deák Ferenc számára.

Gróf Mikes János és gróf Mikes Benedek az Erdélyi Múzeum-Egylet legfőbb támogatói, vagyis igazgató tagjai voltak 1859-től kezdődően. Igazgató tagok közé azok tartoztak, akik az egylet pénztárába legalább 500 forintot adományoztak, vagy ugyanilyen értékű gyűjteményt ajánlottak fel. Ők halálukig tagjai voltak az egylet választmányának.

1860. április 11-én Mikes János részt vett a „legnagyobb magyar”, gróf Széchenyi István gyászszertartásán és temetésén.

Gróf Mikes János 1867. június 8-án az uralkodó közvetlen környezetében vett részt I. Ferenc József magyar királlyá történő koronázásán, illetve az azt követő királyi ebéden.

A Fiumei-úti temető kis területű, de ennek köszönhetően a mai napig minden átrendezést elkerült 29. parcellája közvetlenül a Deák-mauzóleum mellett helyezkedik el. Elsőként Deák Ferenc két bizalmasát temették ide, míg 1880-ban gróf Mikes Jánost, majd 1888-ban id. Kandó Kálmánt.

A gróf Mikos család palotája Kolozsvárt

Gr. Mikos János temetéséről a *Vasárnapi Újság* így emlékezett: „Családot nem hagyott maga után, s az elhunytáról szóló gyászjelentést testvérének a fia, gr. Mikos Árpád adta ki, a kit az elhunyt – hír szerint – végrendeletében örökösévé tett. Holt tetemeit a szállodából a kerepesi temető halottasházába szállították, s onnan temették el F. hó 3-án. Pompa nélküli temetést kívánt, de a mély részvét es tisztelőinek megjelent sokasága a gyászszertartást halottas pompává emelték. A koporsó alig látszott a koszorúk halmazától. Küldtek koszorúkat miniszterek, a szabadelvű párt tagjai, az erdélyrészi képviselők, a kolozsvári nemzeti színház választmánya (felejtethetlen elnökének), a kolozsvári kaszinó stb. Megjelentek a miniszterek, Haynald bíbornok, gr. Eszterházy Kálmán főispán Kolozsvárról, számos mágnás, a főváros polgármesterei, a közélet több nevezetessége. Sírja ott van közel a Deák hamvainak most épülő mauzóleumához; a főváros jelölte ki és adta a sírt, hogy holtuk után se legyenek távol, kik életökben oly közel álltak egymáshoz.” Salamon Ferenc, a neves történétíró így emlékezett Mikos Jánosról: „Gr. Mikos János volt Deák legmeghittebb barátja, a ki sem politikában, sem irodalomban szerepet nem vitt, sem pedig főúri körök

szokásos foglalkozásaiban és szórakozásaiban részt nem vett, hanem független önállóságát és minden gondját arra fordította, hogy az öreg mellett egy valódi édes testvér helyét pótolja, úgy, hogy a Mikes név a történelemben már mint a legönzetlenebb, önfeláldozóbb ragaszkodás példája van megörökítve.”⁸¹

⁸¹ *Küzdelem, bukás, megtorlás. Emlékiratok, naplók az 1848–49-es forradalom és szabadságharc végnapjaiból.* A kötet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót, a bevezetőket és a jegyzeteket írta: Tóth Gyula. Magyar Századok. Bp, 1978. II. 301.; *A szabadságharc leverésétől a kiegyezésig. Deák Ferenc emlékezete. A Göcseji múzeum konferenciái a Deák-évben.* Zalaegerszeg, 2004. Szerkesztette: Béres Katalin. 43.; *Deák Ferenc beszédei. II. 1848–1861.* Összegyűjtötte: Kónyi Manó. Bp, 1886. 155.; *Száz levél Deák Ferenctől, 1850–1875.* Válogatta, jegyzetekkel ellátta és az előszót írta: Katona Csaba. Bp, 2004. 70. Deák Ferenc levele ismeretlenhez. Pest, 1859. január 4.; *Vasárnapi Újság.* 1880. 41. sz. 1880. október 10. 672.; *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon. A 2003. november 4–5-én a szegedi városházán tartott konferencia előadásai.* Szerkesztette: Balogh Elemér és Sarnyai Csaba Máté. Szeged, 2005. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. 1. 244.; *Művészet.* 1910/2. 55–59. Szerkesztette: Lyka Károly.; Zichy Antal: *Gróf Széchenyi István életrajza. (1791–1860) II. 1845–1860.* Bp, 1897.; Tomsics Emőke: A rekonstruált valóság. Pataki József rekonstrukciós képei I. Ferenc József koronázásáról. *Fotóművészet.* 2011/1.; *Az Erdélyi Múzeum-Egylet névkönyve.* 1903. június 15. Kolozsvár, 1903. 6–7.

Források

1.

Főkormányzéki rendelet gr. Mikes Jánoshoz, Zeyk Károlyhoz és Háromszék főkirálybírójához. A kiindulást megtagadó négy háromszéki határőrszázad meggyőzésére biztosakat küldenek Háromszékre

Kolozsvár, 1848. május 1.

a) Nemes Háromszék fő király bírójának

b) Gróf Mikes Jánosnak

c) Zeyk Károlynak

a,b,c) Sajnosan esett értésére ezen Királyi Főkormányzéseknek: miként közelebbről,

a) az uraságod kormánya alá bízott Nemes Székben

b,c) Nemes Háromszékben

a,b,c) kebelezett Uzon helységében a 2dik székely gyalog ezred azon négy százada, melyek az alul írt kormányzó hivatalos megtalálására a belbátorság fenntartása végett az illető katonai parancsnokság által az országba beljebb és jelesen Szebenbe s részint Szászsebesbe is kiindítatni rendeltettek, némely polgári egyének által abban a bal véleményben, mintha ezek ország határán túl vitetni szándékoltnának, arra hivatattak legyen, hogy közvetlen előljárójuk iránti engedmességet is felmondva benn maradjanak, nemcsak, hanem a velek hozott és hasonlólag az országban felállított polgári őrsereg használatára szánt lőfegyverek is lefogatva Sepsiszentgyörgyön tartattassanak.

Ezen csupa félreértésből származott és az egész hont a mostani körülmények között felette nagy veszéllyel fenyegető eljárás káros következményeinek lehető megelőzése tekintetéből szükségesnek találta ezen Királyi Főkormányzések a helyszínére megkívántató tekintéllyel és népszerűséggel bíró férfiakat

a) gróf Mikes János és Zeyk Károly személyükben

b) uraságod és Zeyk Károly személyében

c) uraságod és gróf Mikes János személyükben

a,b,c) oly utasítással kiküldeni, miszerint rögtön egymással egyetértvén és útnak indulván, mihelyt Háromszékre megérkeznek,

a) urasággal

b,c) nemes Háromszék főkirálybírójával

a,b,c) úgy más tekintéllyel és befolyással bíró, mind világi, mind papi egyé-
nekkel – kik közül az utóbbiak már ez iránt a maga útján utasíták – és kiket arra
alkalmasoknak találандanak, magokat egyetértésben tévén, vitézlő kedves
székely atyánkfiait arról kellőleg világosítsák fel, hogy a székely katonaságnak
e honbóli kimozdítása legtávolabb sem volt szándékban, sőt még a sorkatona-
ságról is, mely jelenleg hazánkba vagy, hogy innen kivitettsék só sem volt, és
ha valahogy a székely katonaságnak, mitől félni nem lehet, az országbóli kimozd-
dítása kérdésbe ezen túl is hozatnék, azt mind ezen Királyi Kormány, mind az
alul írt kormányzó minden hatalmában lévő törvényes eszközökkel meggátolni
igyekezendenek; értesítsék továbbá az iránt, miként a magyar nemzetnek hoz-
zájuk mint vérrokonaihoz az oláhság részéről támadható zendülés esetében a
legnagyobb bizodalommal viseltetik, és hogy minden reményét egyedül bennük
helyeztetni, megmagyarázván nékiek azt is, miként a közelebbi országgyűlés a
könnyen történendő zavarok miatt talán meg nem tartattathatván, ez által is sor-
soknak megjobbítását hátráltatnák, következőleg ezen tévútra vezetett székely
vitézlő atyánkfiait minden módon arra bírni igyekezzenek, hogy előljáróik iránti
esküvel szentesített engedelmességre visszatérve, és kötelességeiket pontosan
teljesítve, elrendeltetésük helyére minél hamarabb útnak induljanak, a lefoglalt
fegyvereket pedig az elrendelt helyre minden vonogatás nélkül szállítsák el; eb-
béli erélyes és amint remélni lehet, sikeres és fogatos lépéseinek eredményét
a Királyi Kormányoknak rögtön feljelentvén.

a) Mely intézkedésről uraságod oly hozzátétellel értesítettik: miszerint ezen ki-
rályi biztosoknak mindenben segédkezet nyújtson.

Kolozsvárt, május 15. napján 1848.

gr. Teleki József

Lelőhely: MNL OL F.37. 1848: 5759.

Közli: *Documenta Neglecta*, 177–178.

2.

Gr. Mikes János és Zeyk Károly felhívása a háromszéki székely határörökhöz. Közlük, hogy nem fogják őket Erdély határain kívülre rendelni, így kérik, hogy induljanak ki Tordára és Nagyenyedre

Sepsiszentgyörgy, 1848. május 4.

Mi, kiket a Királyi Főkormányzék azon utasítással küldött a nemes székely nemzet kebelébe, hogy a nemes szék főtisztjével egyet értve eszközöljük az Uzonból hazatért 4 századnak e hon belnyugalma és megoltalmazása végett Nagyenyedre és Tordára való kimenetelét, s a lefoglalt fegyvereknek rendeltetések helyére, nemzeti őrsereg közötti kiosztása végett, juttatását; bizonyosokká tesszük felsőbbi megbízás következtében e nemes nemzet vitézlő tagjait, hogy e hazán kívüli mozdíttatások legtávolabbról sem szándékoljatik, mire nézve becsületünkkel, vagyonunkkal és életünkkel kezeskedünk, egyszersmind pedig kijelentjük, hogy a nemes székely nemzet testvéri szeretetébe, hazafi buzgalomba és hűségébe egy pillanatig se kételkedve, felszólítok az ezredparancsnokot, hogy az említett 4 századot a sürgetőség tekintetéből minél előbb elindítás végett koncentrálja, hogy mi egy darabig a nemes székely nemzet vitéz tagjaival együtt utazva, hazánkba haza térve azoknak Nagy Enyeden és Tordán való elhelyeztetéséről gondoskodhassunk. Költ Sepsiszentgyörgyön, május 4én 1848.

Mikes János és Zeyk Károly
Fő kormányzéki biztosok

Lelőhely: Kovászna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Altorjai Benkő család levéltára. 10440. felvétel.

Közli: *Documente, III.* 168.

3.

*Gr. Mikes János és Zeyk Károly jelentése gr. Teleki József kormányzóhoz.
Beszámolnak küldetésük eddigi eredményeiről*

Sepsiszentgyörgy, 1848. május 5.

Nagy Méltóságú Kormánynok Úr!

Addig is, míg vég tudósításunkba eljárásunkról bővebben tudósítanánk nagy méltóságodat, sietünk a dolgok állását s eddigi működésünk eredményét rövidbe tudatni nagy méltósággal.

Ki szállván ide, a nemes szék király bírójával utasításunk szerint egyetértve, igyekeztünk a befolyásosabb egyéneket ügyünknek meg nyerni, mi is annyira sikerült, mi szerint biztosan reményljük, mind azt, hogy az Uzonból hazatért négy század a jövő héten, talán már szeredán, vagy csütörtökön rendeltetési helyére, úgy mint Enyedre és Tordára útba leend, mind pedig a fegyverek Brassóba fognak szállíttatni. Úgy látszik abba, hogy a 4 század ki induljon, nem igen lesz akadály, a fegyvereknek e székéből szász földre való kivitele lesz bajosabban eszközölhető. Csak ugyan reményljük, hogy ebbe is célt érünk, s így azon egyenetlenség, mely azon gyanúból eredett, mintha a katonák Olaszthonba volnának indulandók, elenyészend, s a székel[y] katonaság csendesen elvárandja a közelebbi országgyűlést. Igen sajnáljuk, hogy 90 faluból kellett ezen négy századot össze alkotni, a ki indulás oly hamar nem történhet meg, hogy május 15ére már Balá[z] sfalva környékéig elmehetnének ezen székely vitézek. Mely alázatos jelentésünk után tisztelettel maradtunk kegyelmességednek alázatos szolgálói.

Sepsi Szentgyörgy, május 5kén 1848.

Mikes János és Zeyk Károly
kormányzékeni biztosok

Lelőhely: MNL OL F.37. 1848: 1093.

Közli: *Documente, III.* 206.

4.

Gr. Mikes János és Zeyk Károly felhívása a háromszéki székely határőrökhöz. A Brassóba érkező székely határőrosztály és a helyi sorkatonaság közti súrlódás miatt a másik osztály Brassó megkerülésével indul a rendeltetési helyére

Sepsiszentgyörgy, 1848. május 8.

Székely Véreink!

Tegnapelőtt és tegnap főkormányi kiküldetésünk nyomán ki nyilatkoztattuk, hogy a legközelebből fel kelendő két gyalog osztály egyenesen Thordára és Nagyenyedre fog ki szállani – és íme étszaka vettük a Brassóba állomásozó tábornok úrnak azon tudósítását, melyben jelenti, miként az ottan jelenleg állomásozó vitéz székely véreink súrlódásba jövén a helybeli lengyel katonákkal, hogy e többé ne történhessék, kényszerült úgy rendelkezni, hogy a legközelebből útnak szállandó vitéz székely véreink egy osztálya Brassóba marad, a másik osztály ellenben és a mostan Brassóba állomásozó székely vitéz osztály mégyen Tordára és Nagyenyedre rendeltetése helyére.

E változás magába nem lényeges ugyan, mert Thordára és Enyedre ugyan annyi vitéz székely véreink mennek – ne hogy azonban e felett akárki is kételkedővé válhasson, és ennek folytán gyanúsíttasson – mi azt nyíltan kijelentjük, egyszersmind felhívjuk vitéz székely véreinket a haza szent nevére, mindenre ami szent, siessenek a hon boldogságáért, üdvéért, áldott békéjéért, szebb jövődjéért, rendeltetések helyére szállni.

Véreink, Vitézek! Mi hisszük, hogy lángba borulni e hont nem engeditek; mi hisszük, hogy vitéz fegyvereitekkel biztosítjátok e békét. Élyen a hon és a derék székely nemzet. Kelt, Sepsi Szentgyörgyön, Május 8-án 1848.

Mikes János és Zeyk Károly,
királyi kormányshéki biztosok

Lelőhely: Kovászna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Altörjai Benkő család levéltára. 10440. felvétel.

Közli: *Documente*, III. 356.

5.

Gr. Mikes János és Zeyk Károly jelentése gr. Teleki József kormányzóhoz. Beszámolnak a háromszéki székely határőrség mozgalmainak okairól, történéseiről, illetve küldetésük eredményéről. Ismertetik a határőrök megnyerése érdekében tett intézkedéseiket

Nagyenyed, 1848. május 17.

Felséges Királyi Fő Kormányzók!

Vévén a felséges királyi fő kormányzók rendelkezését, siettünk felszólításának minél előbb eleget tenni, s kiszállattunk a lehető legnagyobb gyorsasággal nemes Háromszékre, Sepsiszentgyörgyre, s ott legelőbb is a dolog mikénti állásának kívánván végire járni, úgy találtuk, miként az uzoni események egy szerencsétlen félreértésnek voltak szüleményei, melyek a napi események által felizgatott kedélyekre mélyebben hatottak most, mint hatottak volna máskor. A dolog így történt:

Kiadatván a rendelés, a négy század egy pillanatig se késett kiindulni. Uzon volt a kiindulási hely, s oda össze is gyűltek ugyan; ugyan e tájban az ezredes rendelést kapván ezersegynéhány fegyvernek – több városokban levő őrsereg közti kiosztás végett – Brassóba való szállítására, használta ezen alkalmat, mely szerint más kísérő csapatra nem volt szükség, és Kézdivásárhelyről Uzonba induló csapatokkal a fegyvereket is Uzonba kísértette. Az úton kérdezték a tisztől mi van a ferslagokban, s ő félve, hogy az, miként fegyvert visznek ki Székelyföldről, felingerli a kedélyeket, azt mondá elébb, hogy szíjjak vannak benne, később pedig Uzonban, hogy rossz fegyverek, melyeket kiigazítás végett küldenek Fejérvárra. A székelység tudta, hogy a Kézdivásárhelyen letéve volt fegyverek jó állapotban vannak, mivel a csattantyús fegyverek kiadásakor őket arra kényszerítették, hogy a régi fegyvereket kiigazítva adják bé; ekkor gyanakodni kezdtek s árulástól féltek; féltek, hogy kindíttások is nem a haza védelmére, hanem Olaszhonba, mint egy mészárszékre történt, s intő például látták maguk előtt állni a mindig szájukon forgó francia háborúkori példát, amikor századonként vitték ki őket hazájukból, s künn alakították őket öszve hadi testté. Nevelték az ingerültséget szónoklatok, melyek nem lázításra, hanem a szabadságra való buzdításra voltak

ugyan intézve, de a pálinkától felhevült érzésekre (kiinduláskor régi szokás szerint mindig lakomák szoktak lenni) méjjen hatottak. A sok ezerekre menő sokaság a fegyverek letartóztatását, s a két osztálynak addigi otthon maradását követelte, míg ezen körülményekről a királyi kormányzástól, melytől egyedül kíván függeni, felvilágosítást nyer. A csendőri bizottmány küldöttsége kiszáll Uzonba, maga is okot lát a gyanúra, s látva a nép nagy felingerültségét, a fegyvereket addig, míg a királyi kormányzék rendelkezend, a szék házához Sepsiszentgyörgyre viteti el, s azt is helyesli, hogy a kiindulandó vitézek Uzonban várják el a királyi kormányzék válaszát. Az ingerültség a legnagyobb fokra hágott, egy része a vitézeknek menni, más része maradni akart, volt apa, ki főbelövással fenyegette fiát, ha megyen, volt más, ki hasonlóval fenyegette a magáét ha esküjét megszegi, s marad, a nép a hidakat kezdé elszedni, hogy gátolja azáltal is a katonaság kiindítását; látván ezeket az oda érkezett ezredes, úgy találta, hogy a kiindulási parancs a legborzasztóbb beháborúnak lesz – a kedélyek ily felingerült állapotában – jelszava, melyben testvér testvér ellen harcoland, s azt a rendelést adta ki, hogy a kiinduló vitézek maradjanak Uzonban újabb rendelethez. Másnap kijött Brassóból generális Wolnohofer, s félve attól, hogy ha Uzonban együtt marad a már is nagyon felingerült négy század, annak csak kicsapongások lesznek következményei, azt adta ki napiparancsba, hogy menjenek haza, de legyenek készen első rendeletére kiindulni; melyre haza is oszlottak.

Fel lévén e szerint világosítva a dolgok állásáról, egyetértvén nemes Háromszék főkirálybírójával, felszólítók azokat, kiknek nagyobb hatását gondolhatni a népre, a segéd kéz nyújtásra, megmagyarázván nekik a dolog állását, meg ezt, hogy mily veszély fenyegeti az uzoni események miatt magyar polgártársainkat; s általában mily zavart, s talán hazánk végveszélyét okozná az, ha a felsőbbeségtől függetlenség eláradna, mindnyájan, kiket felszólítánk, s azok közt az uzoni eseményekbe nagyon befolyt Gál Dani is segélyünkre voltak a közcsend és függés helyre állítására, s hogy oda is hassanak, hová személyesen nem mehettek el, az A alatt ide mellékelt röpiratba szólították fel a népet az engedelmességre és rögtöni kiindulásra. Az értelmesebbek még beérkeztünk előtt kívánták a népet békére és csendre inteni, amint ez a B alatt ide mellékelt s már beménetelünkkor sajtó alatt levő röpiratból kitetszik. Mi is felszólítást bocsátottunk a néphez, melyben biztosítottuk, hogy a felszólított négy század Erdély ország határain kívül nem fog vitetni, s ki jelentők, miként bízva a nemes székely nemzet hazafi buzgalmába és testvéri szeretetébe, s legkevésbé sem kételkedve, hogy hűségessé lesz azon esküjére, melyet

mint katona letett, fel is szólítók az ezredest, hogy az Uzonból hazatért legényekből vonja össze a négy századot, s indítsa ki Nagyenyedre és Tordára. Ezzel meg nem elégedve, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyt és Dálnokon öszve hívtuk az ottani századokat, azoknak a dolgot megmagyaráztuk, szemek elébe tettük hazánk állását, s azon káros következtetéseket, melyek abból, ha a székely nemzet az esküvel pecsételt engedelmességet felmondaná, mind a hazára, mind a nemes székely nemzetre nehézkednének, s felszólítók az engedelmességre, fel arra, hogy ne önkényileg akarjanak magok változtatni sorsokon, hanem várják el az országgyűlést, mely kimondja az uniót, mely által eggyé leszünk magyarhonnal, hol nincs többé jogi és közttere viselési tekintetben különbség a nép osztályai között, hanem mindenki egyiránt osztozik javadalmakban, terhekben. Megmagyarázóik mily kétes helyzetbe hozták a magyar városokat vonakodások, úgy ez által, hogy a fegyvereket letartóztatták. Kézdivásárhelyt és Sepsiszentgyörgyön mindjárt első felszólalásunkkor a legnagyobb lelkesedéssel fogadott a vitéz székely nemzet, s ígérte, hogy nemcsak arra kész, hogy az említett négy század kimenjen, hanem szólíttassék fel szükség esetében, és ifja-vénje mind kijő rokonai oltalmazására, s a hazában a béke helyre állítására; a fegyverek kiadása bajosabban ment, mivel nem akarák azokat idegen nemzet kezébe adni, hiába magyaráztuk, hogy azok is polgárai e honnak, hogy azokat is oltalmaznunk kell, s csak azon nyilatkozatunkra hajlottak, hogy mi úgy tekintjük, hogy ezen fegyvereket a magyar városok számára adnák, mivel azok helyett másokat kapnak Naszódra. Dálnokon – hova az ezredes figyelemztetése nyomán szállottunk ki, nagyobb volt az ellenszegülés, csakugyan hosszas fejtegetések és felvilágosítás adások után ők is késznek nyilatkoztak mind a kijövetelre, mind a fegyverek kiadására. Megnyugtattván ezek szerint a kedélyeket, reméltük, hogy rendeleteink más ellenszegülésre nem találандanak, s május 8kán a fegyvereket minden legkisebb ellentállás nélkül beszállítók Brassóba, miről kormánynok és vezérparancsnok őnagyméltóságát tudósítottuk, az utolsót felszólítván arra is, hogy a nekünk tett ígérete nyomán rögtön rendelkezék Naszódra a Déés, Kolosvár, Torda és Nagy Enyed számára szánt fegyverek kiadatása iránt, s az ezredes által kiadattuk a rendelkezéseket, hogy az Enyedre szánt osztály 10én gyűjtessék öszve Hídvégen, a Tordára szánt osztály pedig ugyanaz napon Földvárra, hogy onnan másnap kifelé induljanak rendeltetésök helyére, - e rendeleteknek kívánt sükere volt, s egyikünk Mikes János, az első osztályt elkísérte egész Fogarasisig, s onnan tért haza, míg másikunk, Zeyk Károlyt házi körülményei a Brassóból való haza indulásra kényszerítették.

Értésünkre esvén, hogy a berecki bíró kezében némely lázító körlevelek lennének, felszólítók azoknak kezünkhez való juttatására; ő arról tudósítván – C alatt ide mellékelt levelében – bennünket, hogy csak két ily körirat volt zárva azon borítékba, mely hozzá érkezett, s hogy ezek közül az egyik már nincs kezénél, a másikat borítékával kezünkhez szolgáltatva, melyet is a felséges királyi kormányzéknek D betű alatt ide mellékelve küldünk.

Eljárván ezek szerint megbízatásunkba, tisztelettel maradunk a felséges királyi fő kormányzéknek alázatos szolgálói.

Nagy Enyeden, május 17kén 1848.

Mikes János
Zeyk Károly

Lelőhely: MNL OL F.37. 1848: 6524.

Közli: *Documente*, IV. 140–142.

6.

P. Horváth Albert háromszéki főkirálybíró levele gr. Mikes Jánoshoz. Kéri, hogy Berde Mózes választott országgyűlési követet iktassa be

Sepsiszentgyörgy, 1849. május 22.

Mlgs G[róf] Mikes János Úrnak

Május 22[-é]n 1848. –

A kormányom alá bízott ns. széknek múlt április 11[-i]k és 12[-i]k napjain tartott közgyűlésébe ezen ns. széket képviselő egyik országgyűlési követnek ifjabb Berde Mózes választatván el, követi tisztét, minthogy ő a közgyűlésen jelen nem volt, az ide kivonatba mellékelt közgyűlési határozat szerint az országgyűlése helyén rendeltetett feleskettetni.

A nemsokára megnyílandó országgyűlés kezdetén meg nem jelenhetvén, h[i]v[ata]llos és barátságos tisztelettel van szerencsém a mlgs gróf urat felkérni, miszerént az ide fogott eskűforma szerént ifjabb Berde Mózeset a székely követek, s több országgyűlési tagok jelenlétébe, az országgyűlés megnyitása előtt követi tisztére feleskettetni méltóztasson – barátságos tisztelettel maradván

[P. Horváth Albert főkirálybíró]

Lelőhely: Kovászna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Fond 8. nr. 5901. fol. 41r. (Demeter Lajos szíves közlése)

7.

Háromszéki országgyűlési követek sajtóközleménye gr. Mikes János és Zejk Károly guberniumi biztosok működésével kapcsolatban

Nyilatkozat. Alólírtak az Ellenőr 20-dik számában gr. Mikes János és Zejk Károly – mint közelebbről Háromszéken a katonaság kiindítása, s a nemzet házánál lerakva volt 1517 darab fegyver elszállítása végett megfordult főkormányzéki biztosok ellen egy őrfőhadnagy aláírása alatti gyanúsító cikket olvasván, erkölcsi kötelességünknek ismerjük, mint részint Kézdivásárhelyen, részint Sepsiszentgyörgyön, részint mindkét helyt az írt biztos urak működésén jelen volt egyének – nyilvánítani: miként az írt biztos urak jelesen gr. Mikes sem Kézdivásárhelyt, sem Sepsiszentgyörgyön nem mondták, nem fogadták azt, mintha az említett fegyvereket Fejérvárra szállítatnák, sőt ellenkezőleg, világosan kijelentették, miszerént a hon jelen körülményei közt a Székelyföldnél sokkal veszélyesb helyzetben lévő magyar városok Naszodról addig fegyvert nem kapnak, míg ezen 1517 darab fegyvert Brassóba – és Fogarasba nem szállítatnak. Ezen nyilvánítás népgyűléseken történt, s így a fegyvereknek hova szállítása a nemzet előtt tudva volt; következőleg a fegyverek nem a nemzet tudta nélkül illantak el, s mit gr. Mikes becsületszavába fogadott t. i., hogy fegyveres rokonink a hon határain kívül nem vitetnek, abban gáncsoskodni oka senkinek sem lehet.

Ennyivel tartozunk az igazságnak, tartozunk a méltatlan megtámadott egyének becsületének.

Különben őrfőhadnagy úrral annak kívánatában egyetértünk, hogy fegyvert a harcias székely népnek, fegyvert mentől többet, es mentől előbb; de fegyvert általában minden magyarnak, hogy a valószínűleg bekövetkező vészharang meghúzása készületlen ne találjon.

Demeter József sepsiszentgyörgyi köv.[et]

Gyárfás Károly követ

Gál Dániel követ

Hankó Dániel k.[ézd]i)vásárhelyi követ

Németh László illyefalvi követ

Megjelent: *Kolozsvári Híradó*. 8. sz. 1848. június 13. 31–32.

8.

Toborzási hirdetés

Kolozsvár, 1848. június 25.

Toborzási hirdetés. Avégett, hogy a Magyarországon már a legjobb sikerrel működő katonai toborzást Erdélyben is mentől elébb megkezdeni lehessen, ezennel közhírré tétetik: miszerint azon egyének, kik magukat az önkéntes hadicsapathoz felvétetni óhajtják, az e végett Kolozsvártt gr. Mikes János elnöksége alatt kinevezett vegyes bizottság a legrövidebb idő alatt arról: Hol? És mennyi ideig katonáskodtak? Minő rangban állottak? És hány évesek? Szükséges oklevelek elé mutatása mellett, magukat jelenteni ne késsenek.

Megjelent: *Kolozsvári Híradó*. 15. sz. 1848. június 25. 58.

9.

Az erdélyi főkormányzék rendelete gr. Mikes Jánoshoz a honvédtoborzás érdekében

Kolozsvár, 1848. június 28.

Gr. Mikes János úrnak

A toborzási bizottnánynak e hónap 26-áról kelt jelentése következtében megtaláltam mai napon fő hadi parancsnok és királyi biztos ő nagy méltóságát egyfelől az iránt, hogy e tárgybeli megtalálásom nyomán a bizottnány kiegészítésére a katonaság részéről is egyének neveztesse ki, másfelől pedig hogy az önkéntesek élelmére az itteni katonai sütő házból ár megtérítés mellett az önkéntesek jelenlegi számához képest száz személyre kenyér adassék, az önkéntesek betegség esetére a Carolina kórházba lévén küldendő. MI az önkéntesek számára kívántató havi díj megrendelését illeti, nézve méltóságodat oda utasítom, miszerént az önkéntesek számára kívántató díj mennyiségét a k[irályi] kormányzék elnökséghez minden hét elején oly végett jelentse bé, hogy az azon hétre a honvédelmi szükségekre gyűlt segély pénzből a tartományi fiók pénztár útján kifizetendő, megrendeltethessék. Az eddigi önkénteseknek felesketése iránt megjegyeztetni kívánom, hogy azt, kevés napok alatt adandó további rendelésig felfüggesztendőnek tartom, a fő írtam az egész önkéntes csapatra, a hadügyminiszter úr további rendeletéig a bizottnányból egy tag fő felügyelettel legyen. A bizottnányi jelentés több pontjait részint tudomásul vettem, részint további jelentését elvárom.

gr. Teleki József

Lelőhely: MNL OL F.37. 1848:1718.

Közli: *Documente*, VIII. 97–98.

10.

Az erdélyi főkormányshék rendelete gr. Mikes Jánoshoz

Kolozsvár, 1848. június 29.

Gallbrun Ádám tábornoki őrmester és helybeli térparancsnoknak e hónap 29-éről hozzám tett jelentése szerint, a helybeli toborzási bizottmányhoz katona részről Belldovich nyugalmazott őrnagy és Székely Károly Ferdinánd ezredbeli főhadnagy nevezettek ki, mint is a toborzási bizottmány e tárgybeli jelentése következtében a bizottmány utasításául méltóságoddal tudatni kívántam.

Sz[ent] Ivánhó 29-én 1848.

gr. Teleki József

Lelőhely: MNL OL F.37. 1848: 1734.

Közli: *Documente, VIII.* 230–231.

11.

Gr. Mikes János és Berde Mózes jelentése a főkormányshéknek. Beszámolnak, hogy milyen eredményeket értek el a korábban kimozdított négy háromszéki határőr századnak a délvidéki hadszíntérre való kiindítása érdekében

Kolozsvár, 1848. június 29.

Nagyméltóságú Gróf Király Fő Kormányzó Úr!

Nagyméltóságod folyó évi ...számú (1) rendelete nyomán kiszállottunk Tordára és Nagyenyedre az ottan állomásozó székely katonasággal találkozandók és értekezendők a rendelet értelmében siettünk tehát jelenteni miként:

a Tordán állomásozó székelyeket felszóllítván, egy közülük feltétel nélkül vállalkozott kiindulni, a többiek pedig azon feltételhez kötötték kiindulásukat, ha

a nemesek is, kik Háromszéken laknak, a hon védelmére fegyvert fognak, ezen esetben a legnagyobb készséggel.

A Nagyenyeden állomásozókból csakis 25-en nem ajánlkoztak kiindulni: a többiek pedig kinyilatkoztatták, miként készen állanak, csak parancsra várnak. Ezen 25 nem vállalkozók is azonban azt nyilatkozták ki, hogy ők is készen állanak, ha a nemesség is fegyvert ragad a hon védelmére.

Meg vagyunk egyébíránt magunk is győződve, miként ezen nem ajánlkozott székely atyafiak is, ha látandják, hogy a hon ellenségei megtorlására minden kar készen áll, bizonyossággal készen állandanak. Úgy látszik, nékiek az fáj, hogy a honfi kötelezettségek egyenlősége kimodatott, s mégis csak ők terhelhetnek a honvédelmi kötelezettséggel. Ezen kell véleményünk szerint a legsietőbben segíteni.

Kegyességébe zárkóztottak tellyes alázattal öröklünk.

Kolozsvár, Jun. 29. 1848.

Nagyméltóságodnak alázatos szolgálói
Mikes János
Berde Mózsa
királyi kormányszéki biztosok

Lelőhely: MNL OL F.37. 1848: 1802.

Közli: *Documente*, VIII. 233–234.

12.

Gr. Mikes János levele Vay királyi biztoshoz. Kéri Lukács László nemzetőr százados díjazásának biztosítását

Kolozsvár, 1848. november 8.

Nagyméltóságú Királyi Biztos Úr!

Nemzetőrségi százados és nyugdíjas főhadnagy Lukács Lászlónak ezen főparancsnoksághoz beadott kérésemet oly ajánlattal terjesztem Nagyméltóságod elébe, hogy miután a mellékelt bizonyítványok szerént a kérelmes nemzetőri százados nemcsak, hogy a szolgálatra alkalmas, hanem az őrsereg fölállításától kezdve, előbb a nemzetőri, később a hunyadi lovasok idomításával, jelenleg pedig mint nemzetőri százados egy gyalog század bétanításával a legszorgalmasabban és sikerrel foglalkozik, s e szerént a ministerium által rendelt díj elnyerésére minden tekintetben érdemes, méltóztatna Nagyméltóságod a kérelmes esedezését méltányolva, a ministerium által rendelt díjt nyugdíján feljül kiadatni rendelni.

Mikes János
Fő Parnk.

Kolozsvárt November 8kán 1848.

Lelőhely: MNL OL H.113. 1848: 2032.

13.

Gr. Mikes János levele Bernáth Zsigmond kormánybiztoshoz. Elutasítja Minorich Károly ügyvéd vádjait és parlamenti vizsgálatot kér maga ellen

Nagyvárad, 1849. november 19.

Kormánybiztos Úr!

Kormánybiztos úrnak velem közlött irományára szerencsém van előterjeszteni: a Minorics Károly Ügyvéd Úr által ellenem terjesztett vádak sokkal súlyosabbak mint sem én mind evilági polgári életemet, mind képviselői állásomat tekintve más utat választhatnék, mint megkérni kormánybiztos urat, hogy ellenem terjesztett vádak szoros és rögtöni megvizsgálására a képviselőházat, mint melynek én tagja vagyok kérje fel. Annál inkább, mert nemcsak a hazának mostani lázas állapotjába, de bármi békés időbe is a hazaárulás, s egy oly fontos város, mint Kolozsvár által adásával vádolt egyén – valamint egyrésről kérlelhetlen büntetést érdemel, úgy az ilyenekkel másokat ok nélkül gyanúsító, s mi több nyilvánosan rágalmazó ellen a törvény legszigorúbb alkalmazását kérem. – Valamint én míg kormánybiztos úr, s a képviselőház ellenkezőkép nem rendelkezend itt maradandok, úgy hivatalosan felkérem kormánybiztos urat is, hogy az ellenem vádaskodó egyén itt maradásáról hathatósan rendelkezni méltóztasson.

N. Várad, Nov. 19-n 848.

Mikes János
Képviselő

Lelőhely: MNL OL H.2. 1848: 3426.

14.

Beöthy Ödön levele Hodossy Miklóshoz. Minorich Károly ügyvéd és kolozsvári nemzetőr százados feljelentése következtében vizsgálóbizottság felállítását rendeli el

Kolozsvár, 1849. január 5.

Kormánybiztos Hodossy Miklós Úrnak! Kolozsvárt, január 5én [1]849. Ügyvéd Minorics Károlynak kötelességébe tettem, miszerént holnap, az az e folyó hó 6án mennyen Váradra.

Miután gróf Mikes János a vizsgálattól el nem áll, tartozó kötelességem a küldöttséget kinevezni, mely ennek végrehajtását eszközölje, mihez képest alispán Miskolczy Lajos elnöklete alatt Jakab Mihály és Csengery Antal urakat – tollvőnek Szaruhán Gergelyt ezennel kinevezem. – Ha Kormánybiztos Úr a törvényes bizonyság közben jöttét szükségesnek tartya, legyen szíves ez eránt rendelkezni. Beöthy Ödön m.k.

Másolat. Lelőhely: MNL OL H.2. 1849: 707.

15.

Beöthy Ödön levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Ismerteti a Mikes János gr. elleni vizsgálat eredményét és az arról alkotott véleményét

Kolozsvár, 1849. január 16.

Az Erdély országi teljhatalmú kormánybiztostól

Az Országos Honvédelmi Bizottmánynak

Kolozsváratt, január 16^{kán} [1]849.

Ügyvéd Minorich Károly által gróf Mikes János ellen Kolozsvár városának az ellenség kezére lett vétkes átjátszattatása tárgyában tett vádak megvizsgálására

általam megbízott küldöttség elnökének jelentését mellékleteivel egyetemben // . alatt sietek Önökkel avégre közölni, hogy amennyiben a küldöttségi tagok észrevételeivel fogva ezen vizsgálat további folytatására nézve azon lényeges környülmény merülne fel, miszerint ezen küldöttség munkálatja sikeres menetét csak úgy reményelheti, ha a vizsgálatot Kolozsvárat folytatandja. Önök ezen és a többi közlések erányában nevezett küldöttség elnökét alispán Miskolczi Lajost kellő utasítással ellátni szíveskedjenek. Többire, ezen egész eljárásra nézve egyéni nézeteim, mint már egyúttal Elnök Úrnak is Pesten nyilvánítottam egyelőre oda menvén ki, hogy bár a vizsgálatot mind a két fél igényelte, e jelen körülményekben az egész eljárás – mint olyat, mely lényeges eredményt alig szülhet – függesztetne fel. – Mi azonban csak magány véleményem lévén, ezen ügybeni további határozatot Önök bölcs belátásától várom.

Beöthy Ödön

Magyar nyelvű tisztázat. Lelőhely: MOL H.2. 1849: 707.

16.

Kossuth Lajos utasítása Beöthy Ödönnek a Mikes János gróf ellen emelt vádakkal kapcsolatban

Debrecen, 1849. január 25.

Gr. Mikes János képviselő ellen Minorics Károly által általánosságban tett vádak be nem bizonyulván, az általa felhozott factumok valósága azonban – bár a nevezett grófot nem sulytólág is – köztudomású dolog levén gr. Mikes János – mint ez orsz. biztos úrnak már 707. sz. alatt jan 21-ről megíratott, a vizsgálat alul felmentetett és tisztának nyilatkoztatott; ennek folytán Minorics Károly is feloldoztatván a váradoni lakás kényszerúsége alul, melyre őt tovább is szorítani – mint családós és vagyontalan embert nem is lehet, – s minden bántalmaktól mentten tartatni rendeltetik.

Közli: *KLÖM XIV.* 235.